

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Viktorija Mikalauskiė

Teisės psichologijos studijų programa
Magistro darbas

**Nuteistųjų adaptacija pataisos įstaigose ir ją prognozuojantys
veiksniai**

Darbo vadovas: doc. dr. Alfredas Laurinavičius

Vilnius
2019

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS	6
PRATARMĖ	7
1. ĮVADAS	9
1.1. Nuteistųjų kalinimas Lietuvoje ir jo tikslai	9
1.2. Įkalinimo teigiami ir neigiami aspektai	10
1.3. Adaptacijos pataisos įstaigose tyrimų istorija: praeitis ir dabartis	14
1.3.1. Ankstyvieji adaptacijos tyrimai	14
1.3.2. Šiuolaikiniai nuteistųjų adaptacijos tyrimai	15
1.4. Adaptacijos pataisos įstaigoje eiga ir tipai	16
1.5. Adaptaciją pataisos įstaigoje aiškinantys modeliai	19
1.6. Deprivaciniai rodikliai ir adaptacija	21
1.7. Importacinės savybės ir adaptacija	22
1.8. Tyrimo tikslas ir uždaviniai	23
2. TYRIMO METODIKA	25
2.1. Tyrimo dalyviai	25
2.2. Tyrimo eiga	25
2.3. Įvertinimo būdai	25
2.4. Duomenų analizės metodai	27
3. REZULTATAI	28
3.1. Tyrimo rezultatų aprašomoji statistika	28
3.1.1. Naudotų vertinimo instrumentų pagrindinės charakteristikos	28
3.1.2. Informacija apie deprivacinius rodiklius	29
3.1.3. Informacija apie tyrimo dalyvių importacines savybes	30
3.2. Kalėjimo problemų skalės faktoriai	31
3.3. Deprivaciniai rodikliai ir adaptacija	33
3.4. Importacinės savybės ir adaptacija	34
3.4.1. Importacinės savybės ir adaptacijos skirtumai	34
3.4.2. Importacinės savybės ir sąsajos su adaptacija	36

3.5. Prognozuojantys veiksniai	36
3.5.1. Adaptaciją pataisos įstaigoje prognozuojantys veiksniai	36
3.5.2. Skirtingo pobūdžio pataisos įstaigoje patiriamas problemas prognozuojantys veiksniai	37
4. REZULTATŲ APTARIMAS	40
IŠVADOS	46
LITERATŪRA	47
PRIEDAI	56
1 priedas. Svarbiausios problemos, su kuriomis susiduriama pataisos įstaigoje	56
2 priedas. Kalėjimo problemų skalės faktorinė analizė	58
3 priedas. Skirtingomis importacinėmis savybėmis pasižyminčių tyrimo dalyvių palyginimas	60
4 priedas. Importacinių savybių sąsajos su adaptacija	66

SANTRAUKA

Nuteistųjų adaptacija pataisos įstaigose ir ją prognozuojantys veiksniai, Viktorija Mikalauskienė, Vilnius, Vilniaus universitetas, 2019, 66 psl.

Adaptacija pataisos įstaigoje – tai įkalinto asmens psichologinis ir elgesinis atsakas į pataisos įstaigos aplinką ir įkalinimo situaciją (Fedock, 2017). Manoma, jog bloga adaptacija siejasi su mažesne motyvacija keisti elgesį ir recidyvizmu (Loper, 2002; Zamble & Porporino, 1988). Nors nuteistųjų adaptacija pataisos įstaigoje ir su ja susijusiais veiksniais užsienio mokslininkai domisi jau kelis dešimtmečius, Lietuvoje tokių tyrimų ypač trūksta. Todėl šio tyrimo tikslas – nustatyti adaptaciją pataisos įstaigoje prognozuojančius veiksnius.

Tyrimė dalyvavo nuteistieji vyrai ($N = 331$) iš įvairių pataisos įstaigų, jų amžius svyravo nuo 18 iki 68 metų ($M = 35,17$, $SD = 10,75$). Adaptacijai įvertinti buvo naudojama Kalėjimo problemų skalė (Zamble & Porporino, 1988), Beck depresijos klausimyno antroji leidimo versija (Beck, Steer, & Brown, 1996) ir Beck nerimo klausimynas (Beck, Epstein, Brown, & Steer, 1988). Nustatyta, jog adaptaciją geriausiai prognozuoja kriminalinės nuostatos ir bendravimas su draugais arba partnere – tie tyrimo dalyviai, kurie turėjo mažiau kriminalinių nuostatų ir palaikė ryšius su už pataisos įstaigos ribų esančiais draugais arba partnere, pasižymėjo geresne adaptacija. Tirti veiksniai paaiškina iki 22 % adaptacijos kintamųjų sklaidos.

Raktiniai žodžiai: nuteistieji, adaptacija, pataisos įstaiga.

SUMMARY

Inmates' Adaptation to Imprisonment and It's Predictors, Viktorija Mikalauskienė, Vilnius, Vilnius university, 2019, p. 66.

Adaptation in a corrective institution is a psychological and behavioural response by a confined person to the environment of a corrective institution and the confinement situation (Fedock, 2017). Maladaptation to corrective institution is considered to be related to a lower degree of motivation to change behaviour and to recidivism (Loper, 2002; Zamble & Porporino, 1988). Although foreign scientists have been exploring adaptation of persons confined in a corrective institution and related factors for several decades, studies in this field are particularly missing in Lithuania. Therefore, the purpose of this research is to identify factors predictive of adaptation in a corrective institution.

The research involved convicted men from various corrective institutions, aged between 18 and 68 years. Adaptation was evaluated using Prison Problem Scale (Zamble & Porporino, 1988), Beck Depression Inventory-II (Beck, Steer, & Brown, 1996) and Beck Anxiety Inventory (Beck, Brown, Epstein, & Steer, 1988). The research established that adaptation is best predicted by criminal attitudes and communication with friends or a partner – those research participants with less expressed criminal attitudes and those who maintained relationship with friends or a partner during incarceration could be distinguished by a better adaptation. The factors researched explain up to 22 % of adaptation.

Key words: inmate, adaptation, correctional institution.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Adaptacija pataisos įstaigoje – tai įkalinto asmens psichologinis ir elgesinis atsakas į pataisos įstaigos aplinką ir įkalinimo situaciją (Fedock, 2017). Adaptacijos procesas prasideda nuo to momento, kai nuteistasis patenka į pataisos įstaigą ir tęsiasi visą įkalinimo laikotarpį (Kovács, Kun, Griffiths, & Demetrovics, 2019).

Deprivacijos modelis (ang. *deprivation model*) – požiūris, kuriuo remiantis teigiama, jog įvairius pataisos įstaigos reiškinius (įskaitant ir adaptaciją) sukelia su įkalinimu susijusios deprivacijos, pavyzdžiui, laisvės ir saugumo praradimas ir t.t. (Sykes, 1958; Dhami, Ayton, & Loewenstein, 2007).

Importacijos modelis (ang. *importation model*) – požiūris, kuriuo remiantis teigiama, jog svarbiausias įvairius pataisos įstaigos reiškinius (įskaitant ir adaptaciją) nulemiantis veiksnys yra ne su įkalinimu susijusios deprivacijos, o pačių nuteistųjų ypatumai – individualios savybės bei patirtis, turimos normos bei įsitikinimai ir t.t. (Irwin & Cressey, 1962; Wright, 1991).

Sėkminga (gera, optimali) adaptacija pataisos įstaigoje – tai nuteistojo gebėjimas patenkinti savo pagrindinius poreikius bei trumpam asimiliuotis su pataisos įstaigos bendruomene (t.y., nekonfliktuoti nei su administracija, nei su kitais nuteistaisiais) ir išlaikyti gerą psichikos sveikatą (Van Tongeren & Klebe, 2010; Ginneken, 2015).

PRATARMĖ

„Nuskambės kvailai, bet būnant pataisos įstaigoje man labiausiai trūksta kečupo. Kartais net galvoju, kad jei turėčiau savo kečupo buteliuką ir galėčiau bet kada juo pagardinti maistą, galėčiau čia būti laimingas.“

(nuteistojo žodžiai; Zamble & Porporino, 1988, p. 91)

Į pataisos įstaigą patekę asmenys neišvengiamai susiduria su daug iššūkių – jiems tenka prisitaikyti prie naujos aplinkos ir taisyklių, rasti savo vietą pataisos įstaigos hierarchijoje, susitaikyti su autonomijos praradimu ir t.t. (Windzio, 2006). Tad tikriausiai nieko keisto, jog nuteistieji susiduria su įvairiomis problemomis. Viso pasaulio pataisos įstaigose įkalinti asmenys pasižymi prastesne psichikos sveikata, lyginant su bendra populiacija (Dirkzwager & Nieuwbeerta, 2018). Didelė dalis įkalintų asmenų skundžiasi nuolatine bloga nuotaika (32,9 %), interesų praradimu (35,4 %), miego sutrikimais (39,8 %), psichomotoriniu sujaudinimu (39,6 %), kaltės ir bevertiškumo jausmu (35 %), koncentracijos sunkumais (28,4 %), nuolatiniu pykčiu ar irzlumu (37,8 %) ir t.t. (James & Glaze, 2006). Depresijos paplitimas pataisos įstaigoje svyruoja nuo 9 iki 29 %, bipolinio sutrikimo – nuo 6 iki 16 %, nerimo sutrikimų – nuo 3 iki 11 % ir t.t. (Prins, 2014; Brooker, Sirdfield, & Gojkovic, 2007). Walker ir kt. (2014) teigimu, patekimas į pataisos įstaigą siejamas su psichikos sveikatos pablogėjimu, tas ypač būdinga įkalinimo pradžioje. Taip pat pataisos įstaigoje itin paplitęs savęs žalojimas – lyginant su bendra populiacija, nuteistieji vyrai žalojasi 5 kartus dažniau, o nuteistosios moterys – net 20 kartų dažniau (Fazel & Benning, 2005; Fazel & Benning, 2009). Savižudybės pataisos įstaigose, lyginant su bendra populiacija, taip pat yra gerokai dažnesnės ir apie pusė jų būna įvykdytos per pirmus 6 įkalinimo mėnesius (Favril, Wittouck, Audenaert, & Vander Laenen, 2019).

Tokį reiškinį galima paaiškinti dvejopai. Visų pirma, į pataisos įstaigas dažnai patenka pažeidžiami asmenys, kurie ir taip patenka į rizikos grupę – turėję psichikos sutrikimų ir prieš įkalinimą, bandę žudyti ar žaloti, piktnaudžiaujantys psichoaktyviosiomis medžiagomis, impulsyvūs ar agresyvūs ir t.t. (Favril et al., 2019). Be abejo, būtų sunku tą paneigti, tačiau įvairūs tyrimai rodo, jog tai tikriausiai tik iš dalies tiesa – pavyzdžiui, tarp save žalojusių nuteistųjų, tik nedidelė dalis (mažiau nei trečdalis) anksčiau turėjo psichikos sutrikimą, o tarp pataisos įstaigoje nusižudžiusių nuteistųjų apie pusė bandė žudyti ir anksčiau, tačiau 35,5 % bandymų buvo įvykdyti ankstesnio įkalinimo metu ir tik 17,7 % – būnant ne pataisos įstaigoje (Dear, Thomson, Hall, & Howells, 2001; Favril et al., 2019). Todėl egzistuoja ir kitas paaiškinimas – Goomany ir Diskinson (2015) teigimu, kai kurie pataisos įstaigų ypatumai (pavyzdžiui, izoliacija, prasmingos veiklos trūkumas, viktimizacija ir t.t.) neigiamai paveikia nuteistųjų psichikos sveikatą. Dear ir kt. (2001)

tyrimas atskleidė, jog 71,4 % save žalojusių nuteistųjų kaip tokį elgesį paskatinusią priežastį įvardija vidinius pataisos įstaigos įvykius (konfliktus su pataisos įstaigos administracija ar kitais nuteistaisiais, režimo apribojimus ir t.t.), 42,9 % – su įkalinimu susijusias pasekmes (šeimos ilgesį, artimiesiems užtrauktą gėdą dėl įvykdyto nusikaltimo ir t.t.), 20,4 % – su jų teisine padėtimi susijusius įvykius (laukiantį teismo posėdį, problemas dėl lygtinio paleidimo ir t.t.). Todėl dabar laikomasi požiūrio, kad abu faktoriai (t.y. tiek individualios nuteistųjų, tiek pataisos įstaigos savybės) yra svarbūs aiškinant minėtus reiškinius. Pripažįstama, jog patekimas į pataisos įstaigą siejasi su daugybe nemalonių patirčių ir praradimų, į kuriuos nuteistieji reaguoja priklausomai nuo savo individualių savybių – labiausiai pažeidžiami asmenys sunkiau prisitaiko pataisos įstaigose, ypač jei sąlygos jose nėra geros (Dye, 2010). Haney (2002) teigimu, patekimas į pataisos įstaigą kiekvienam asmeniui yra sunki patirtis ir nors kai kuriems adaptuotis sekasi geriau, o kai kuriems blogiau, visgi tikriausiai tik labai mažai daliai įkalintųjų pavyksta išlikti neigiamai nepaveiktiems šios patirties.

Pataisos įstaigos vykdo tokias nuteistųjų socialinės reabilitacijos programas, kaip: 1) naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programa; 2) nuteistųjų pataisos programos; 3) nuteistųjų integracijos į visuomenę programos (Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2003). Tačiau nepaisant to, panašu, jog Lietuvoje tiek moksliniai tyrimai, tiek laisvės atėmimo įstaigų vykdoma praktika yra labiau nukreipti į paskutinius du tikslus, o nuteistųjų adaptacijos tema lieka kiek pamiršta. Tuo tarpu kitose šalyse atlikti tyrimai rodo, jog ši tema yra svarbi, kadangi manoma, jog blogesnė adaptacija pataisos įstaigoje siejasi su mažesne motyvacija keisti savo elgesį ir recidyvizmu (Loper, 2002; Zamble & Porporino, 1988).

Taigi, atsižvelgiant į nuteistųjų adaptacijos temos aktualumą bei tai, kad Lietuvoje ši sritis yra itin mažai ištirta, šiuo darbu siekiama įvertinti Lietuvos nuteistųjų adaptaciją pataisos įstaigose bei nustatyti ją prognozuojančius veiksnius.

1. ĮVADAS

1.1. Nuteistųjų kalinimas Lietuvoje ir jo tikslai

Lietuvoje laisvės atėmimo bausmė yra taikoma itin dažnai – daugiau nei trečdalį paskirtų bausmių sudaro reali laisvės atėmimo bausmė ir šis skaičius viršija daugelio Europos šalių vidurkius (Dünkel ir Sakalauskas, 2017). Todėl nenuostabu, kad Lietuvoje įkalintų asmenų skaičius jau ilgą laiką yra vienas didžiausių Europoje – 2000 metais šalyje buvo 14 412 įkalintų asmenų arba 410 asmenų 100 000 gyventojų, 2005 metais – 8 125 įkalinti asmenys arba 242 asmenys 100 000 gyventojų, 2010 metais – buvo 8 655 įkalinti asmenys arba 275 asmenys 100 000 gyventojų, o 2015 m. – 7 810 įkalintų asmenų arba 268 asmenys 100 000 gyventojų (Walmsley, 2016). Nepaisant to, kad įkalintų asmenų skaičius nuo 2000 metų sumažėjo beveik dvigubai, 2018 metais Lietuva vis dar turi didžiausią įkalinimo įstaigų populiaciją visoje Europos Sąjungoje – šalyje 100 000 gyventojų tenka 235 įkalinti asmenys, kai tuo tarpu Europos Sąjungos vidurkis yra 135 įkalinti asmenys 100 000 gyventojų (Walmsley, 2018). Taigi, Lietuva pasižymi išskirtinai didele pataisos įstaigų populiacija bei skiriamos realios laisvės atėmimo bausmės dažnumu ir ši tendencija yra gana stabili.

Dažniausiai įvardijamos keturios bausmių, įskaitant ir laisvės atėmimo bausmę, funkcijos – atgrasymo, izoliavimo, retribucinė ir reabilitacinė (Boeglin & Shapiro, 2017; Stefanovska, 2018). Pirmoji – atgrasymo – funkcija atspindi idėją, kad žinojimas apie bausmės už tam tikrą elgesį galimybę, sulaukys asmenis nuo nusikaltimo padarymo ir paskatins paklusti įstatymams. Galima išskirti dvi atgrasymo formas – bendrąją ir specifinę. Bendrasis atgrasymas reiškia, jog nubaudus teisės pažeidėją, visuomenei parodoma, kad už tam tikrą elgesį laukia neigiamos pasekmės, todėl nusikalsti – neapsimoka. Specifinis atgrasymas išreiškia tikėjimąsi, kad baudimas, pašalindamas iš nusikalstamos veikos gautą naudą ir sukeldamas neigiamas pasekmes, motyvuos patį įstatymus pažeidžiantį asmenį ateityje nebusikalsti. Antroji – izoliavimo – funkcija išreiškia siekį atskirti teisės pažeidėjus nuo visuomenės ir užtikrinti, kad jie nebegalėtų vykdyti naujų nusikalstamų veikų. Retribucinė funkcija paremta prielaida, kad įstatymą pažeidęs asmuo turi būti nubaustas tam, kad „sumokėtų“ už savo elgesį. Reabilitacinė funkcija reiškia, kad pataisos įstaigose asmuo turėtų būti veikiamas taip, kad iš jos išėjęs nebusikalstų. Šio tikslo gali būti siekiama įvertinant priežastis, dėl kurių asmuo nusikalsta (pavyzdžiui, darbo neturėjimas, nepakankamas išsilavinimas, priklausomybė nuo psichoaktyviųjų medžiagų ir t.t.) ir ieškant kaip šias problemas išspręsti, taip siekiant padidinti sėkmingos reintegracijos į visuomenę tikimybę.

Galima pastebėti, jog šios bausmės funkcijos sutampa su Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (2000) 41 straipsnyje nurodyta bausmės paskirtim:

- 1) sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo (atitinka atgrasymo funkciją);

2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį (atitinka retribucinę funkciją);

3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas (atitinka izoliavimo funkciją);

4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų (atitinka reabilitacinę funkciją);

5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą (siejasi su visomis keturiomis funkcijomis).

Tuo tarpu Sakalauskas (2015) atkreipia dėmesį, jog Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (2002) 1 straipsnio 2 dalyje, kur teigiama, jog „bausmių vykdymo įstatymų paskirtis – nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis“, nors ir netiesiogiai, bausmių vykdymo sistemai iškeliamas vienintelis tikslas – nuteistųjų resocializacija.

Nepaisant pasaulyje vyraujančio skirtingo požiūrio į tai, kaip reikėtų bausti įstatymą pažeidusius asmenis, visos išsivysčiusios šalys turi vieningą sutarimą, kad įkalinimas neturėtų būti žalojantis, o pataisos įstaigos – sukeliančios asmeniui psichologinę žalą (Porporino & Zamble, 1992). Europos kalėjimų taisyklėse (2006) taip pat nurodoma: „Įkalinimas jau pats savaime kaip laisvės atėmimas, yra bausmė, todėl režimas nuteistiems kaliniams neturi didinti kalinių kančių, būdingų įkalinimo metu“. Taigi, Lietuvoje laisvės atėmimo bausmė taikoma itin dažnai, o pagrindinis įkalinimo tikslas turėtų būti nuteistojo reabilitacija, todėl svarbu žinoti kaip įkalinimas paveikia asmenį.

1.2. Įkalinimo teigiami ir neigiami aspektai

Įkalinimas, be abejo, nėra vien tik neigiama patirtis. Zamble ir Porporino (1988, p. 87) savo tyrime atliko interviu su nuteistaisiais ir paklausė jų ką gero jiems davė įkalinimo patirtis. Vienas nuteistasis atsakė:

„Žinote, aš tiesiog nekenčiu šios vietos, bet viskas tikriausiai išėjo į gerą. Laisvėje aš savęs nebekontroliavau – naikinau save gerdamas ir nebegalėjau sustoti. Buvau beviltiškoje situacijoje. Tada jie mane sugavo ir aš patekau į šią varganą vietą, bet tai mano paties kaltė. Neįsivaizduoju kokių siaubingų dalykų būčiau dar pridaręs, jei tada jie nebūtų manęs sustabdę. Kartais aš dėkoju Dievui, kad mane sučiupo ir sustabdė, o aš gavau dar vieną šansą susitvarkyti gyvenimą. Norėčiau, kad jie būtų mane sugavę gerokai anksčiau.“

Daugelis nuteistųjų prieš patekdami į pataisos įstaigą buvo įsitraukę į pavojingas veiklas – bendravo su netinkamais žmonėmis, piktnaudžiavo psichoaktyviosiomis medžiagomis, lošdavo ir t.t. Įkalinimas atiboja nuo ankstesnės aplinkos ir sutrukdo tęsti žalingus įpročius, suteikia progą apmąstyti savo ankstesnę elgesį bei tai, kaip jis siejasi su turimais ateities tikslais. Kai kurie autoriai (Zamble & Porporino, 1988) teigia, jog pačioje pradžioje įkalinimo sukeltas šokas padidina nuteistojo motyvaciją keisti elgesį (tačiau bėgant laikui ji sumažėja).

Patys nuteistieji, paprašyti įvardyti patį didžiausią įkalinimo privalumą, nurodo (Souza & Dhimi, 2010):

- 1) rehabilitacijos galimybes (nurodė 10 % nuteistųjų);
- 2) progą padaryti tam tikras išvalgas, geriau save pažinti (nurodė 11 % nuteistųjų);
- 3) galimybę įgyti išsilavinimą, profesiją ar naujų įgūdžių (nurodė 8 % nuteistųjų);
- 4) progą susitelkti ties ateities tikslais (nurodė 7 % nuteistųjų);
- 5) pagerėjusią sveikatą (nurodė 16 % nuteistųjų);
- 6) išsilaisvinimą nuo ankstesnio streso, atsakomybės ir pareigų (nurodė 16 % nuteistųjų);
- 7) galimybę susipažinti ir bendrauti su naujais žmonėmis (nurodė 3 % nuteistųjų).

Nuteistųjų įvardyti įkalinimo privalumai skiriasi priklausomai nuo ankstesnės įkalinimo patirties. Tie nuteistieji, kurie į pataisos įstaigą pateko pirmą kartą, dažniau nurodo rehabilitacijos ir naujų įgūdžių išmokymo bei savęs pažinimo galimybes, o ankstesnės įkalinimo patirties turintys nuteistieji dažniau nurodo pagerėjusią sveikatą ir išsilaisvinimą nuo ankstesnių atsakomybių ir pareigų.

Visgi šis tyrimas taip pat atskleidė, kad beveik trečdalis nuteistųjų teigia, jog įkalinimas neturi jokių privalumų. Kai kurie autoriai (Tomar, 2013) taip pat sutinka, kad įkalinimas atneša daugiau žalos, nei naudos. Remiantis bendrąja įtampos teorija, individui įtampa kyla tada, kai prarandamas pozityvus stimulus (pavyzdžiui, išsiskyrimas su partneriu, draugo mirtis), atsiranda negatyvūs stimulai (pavyzdžiui, kažkas su juo elgiasi agresyviai arba įžeidinėja) arba kai trukdoma siekti visuotinių tikslų (Agnew, 2001; Čepas, Dobryninas ir Valickas, 2013). Patiriama įtampa sukelia įvairias neigiamas emocijas. Blevins, Listwan, Cullen ir Jonson (2010) šią teoriją naudoja bandydama paaiškinti pataisos įstaigoje įvykdytus nusižengimus ir smurtą, tačiau tikriausiai ji sėkmingai galėtų būti pritaikyta ir aiškinant nuteistųjų adaptacijos sunkumus.

Visų pirma, įkalinimas siejamas su įvairių gėrybių praradimu ar bent apribojimu. Tam tikru lygiu, visi nuteistieji patekdami į pataisos įstaigas būna atitraukti nuo savo ankstesnio gyvenimo

patogumų – minkštos lovos, mėgstamo maisto, galimybės naudotis internetu ar mobiliuoju telefonu ir t.t. Vienas didžiausių praradimų – atribojimas nuo šeimos, draugų ir kitų artimų žmonių (Souza & Dhimi, 2010). Nuteistieji privalo laikytis pataisos įstaigos nustatytų apribojimų dėl pasimatymų ir skambučių, todėl tai itin apsunkina bendravimą su artimaisiais bei socialinės paramos gavimą. Be abejo, pataisos įstaigoje galima užmegzti naujų socialinių ryšių, tačiau žmonių, su kuriais galima bendrauti pataisos įstaigoje, pasirinkimas yra stipriai apribotas, be to, šie ryšiai dažniausiai laikini, nes nuteistieji būna perkeliami į kitas pataisos įstaigas ar pusiaukelės namus arba iš jų išleidžiami. Kitas ne mažiau svarbus praradimas yra autonomija. Tie sprendimai, veiksmai ir alternatyvos, kurie mums visiems atrodo savaimė suprantami, pataisos įstaigoje tampa apribotais (Windzio, 2006). Nuteistieji praranda galimybę priimti su gyvenimu susijusius sprendimus – kada keltis ir eiti miegoti, kokią maistą valgyti, su kuo bendrauti ir t.t. Įkalinti asmenys privalo laikytis pataisos įstaigos taisyklių, net jei nesupranta jų prasmės arba nepritaria jų reikalingumui. Taigi, atribojimą nuo ankstesnių patogumų ir socialinių kontaktų bei autonomijos suvaržymą galima prilyginti Agnew (2001) aprašytam pozityvių stimulų praradimui.

Pataisos įstaigose nuteistieji neabejotinai susiduria su daugybe negatyvių patirčių. Daugelis šalių susiduria su pataisos įstaigų perpildymo problema (Jungtinėse Amerikos Valstijose ši problema tęsiasi nuo praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio), ne išimtis ir Lietuva (Pitts, Griffin, & Johnson, 2014; Nikartas, Mališauskaitė-Simanaitienė ir Sakalauskas, 2008). Perpildymas reiškia, jog pataisos įstaigoje sutalpinta daugiau nuteistųjų, nei ji buvo pritaikyta. Visa tai nulemia, jog nuteistieji turi gyventi mažame plote ir taikstyti su nuolatiniu triukšmu, o fizinė pataisos įstaigų aplinka geriausiai atveju atrodo niūriai. Įrodyta, jog pataisos įstaigų perpildymas neigiamai veikia tiek fizinę, tiek psichikos sveikatą (MacDonald, 2018). Didžioji dalis nuteistųjų pataisos įstaigoje gyvena po du ar daugiau, dalinasi bendra virtuve ir tualetu, o tai ne tik apriboja asmens privatumą, bet ir gali tapti streso šaltiniu dėl nuolatinio priverstinio kontakto su kitais nuteistaisiais. Kita svarbi problema yra viktimizacijos grėsmė. Beck (2014) atskleidė, jog 4 % nuteistųjų per metus patiria bent vieną seksualinės viktimizacijos incidentą, o nepilnamečių įkalinimo įstaigose šis skaičius siekia 9,5 %. Taip pat daugiau nei pusė nuteistųjų yra patyrę fizinę viktimizaciją (Wolff, Shi, & Siegel, 2009). Patirta viktimizacija siejasi su įvairiomis psichologinėmis problemomis, pavyzdžiui, depresija ir nerimu (Wooldredge, 1999). Kita aktuali problema yra nuobodulys. Pataisos įstaigos apriboja galimas laisvalaikio leidimo alternatyvas, o dalis nuteistųjų nedirba, kali kamerų tipo patalpose su ribotomis išėjimo į lauką galimybėmis ir pan., todėl jiems tenka ieškoti kuo užimti laiką, o nuobodulys gali kelti distresą. Zamble ir Porporino (1988) nuteistųjų paprašė įvardyti dažniausiai pataisos įstaigoje pasitaikančias problemas, o Souza ir Dhimi (2010) – įvardyti kas pataisos įstaigoje yra blogiausia. Iš 1 lentelėje pateiktų duomenų, galima matyti, jog abiejuose tyrimuose dažniausiai įvardijamos problemos yra šeimos ir draugų ilgesys ir laisvės trūkumas, taip pat minimos įvairios deprivacijos

(daiktų, veiklų ar seksualinių santykių), netenkinančios aplinkos sąlygos; nuobodulio ir bei nepasitenkinimo aplinkiniais (t.y. nuteistaisiais ir pataisos įstaigos administracija) įvardijimo dažnumas tarp šių tyrimų skiriasi, tačiau taip tikriausiai yra dėl to, kad buvo užduoti skirtingi klausimai – viename iš jų buvo prašoma įvardyti visas dažniausiai kylančias problemas, o kitame reikėjo nurodyti tik pačią svarbiausią. Tokios minėtos problemos kaip perpildymas, viktimizacijos rizika, nuobodulys ir t.t. yra gana specifinės pataisos įstaigoms (t.y., jos atsiranda arba suintensyvėja patekus į pataisos įstaigą) ir gali būti prilyginamos tam, ką Agnew (2001) laiko negatyvių stimulų atsiradimu.

1 lentelė. Nuteistųjų įvardijamos pataisos įstaigoje patiriamos problemos

Zamble ir Porporino (1988) atliktas tyrimas	Souza ir Dhami (2010) atliktas tyrimas
1) šeimos ir draugų ilgesys (įvardijo 82 % nuteistųjų);	1) buvimas toli nuo šeimos ir draugų (įvardijo 37 % nuteistųjų);
2) laisvės trūkumas (57 %);	2) laisvės trūkumas ir įkalinimo sąlygos (33 %);
3) konkrečių daiktų ar veiklų trūkumas (45 %);	3) maistas (3 %);
4) konfliktai su kitais nuteistaisiais (41 %);	4) aplink esantys žmonės (4 %);
5) gailėjimasis dėl praeities klaidų (40 %);	5) pataisos įstaigos taisyklės (1 %);
6) nerimas dėl ateities, ypač dėl gyvenimo išėjus iš pataisos įstaigos (40 %);	6) heteroseksualių lytinių santykių trūkumas (4 %);
7) nuobodulys (33 %);	7) nuobodulys (2 %);
8) aplinkos sąlygos – privatumo trūkumas, triukšmas ir t.t. (23 %);	8) kita (11 %);
9) sveikatos priežiūra (19 %);	9) viskas blogai (5 %).
10) pataisos įstaigos administracijos paramos ir pagalbos trūkumas (18 %);	
11) baimė dėl saugumo (16 %);	
12) pataisos programų trūkumas (14 %).	

Įkalinimas taip pat gali trukdyti siekti to, ką Agnew (2001) įvardijo kaip visuotinius tikslus. Atvykę į pataisos įstaigą nuteistieji gali turėti įvairių tikslų – anksčiau iš jos išeiti, įgyti išsilavinimą ar profesiją, išlaikyti ryšius su šeima ir t.t. Tačiau tą padaryti ne visada įmanoma – sprendimas dėl lygtinio paleidimo priklauso ne tik nuo nuteistojo elgesio ir dedamų pastangų, galimybės įgyti išsilavinimą ar kitaip tobulėti dažnai būna apribotos dėl pataisos įstaigų finansavimo ar darbuotojų

trūkumo, o bendravimas su šeima vyksta tik pagal griežtas taisykles. Tad neretai nuteistiesiems kyla pasipiktinimas dėl to, kad pataisos įstaiga trukdo siekti, atrodytų, gerų ir su socialine rehabilitacija derančių tikslų. Todėl tikriausiai galima teigti, jog bendroji įtampos teorija gali būti puikiai pritaikoma ir siekiant paaiškinti kodėl pateikimas į pataisos įstaigą asmeniui kelia įtampą, stresą – įkalinimas siejasi su prarandamais pozityviais stimulais, atsiradusiais negatyviais stimulais ir trukdymu siekti visuotinių tikslų.

Apibendrinant, įkalinimas neabejotinai turi tam tikrų privalumų – nuteistiesiems suteikiama proga apmąstyti savo elgesį, siekti išsilavinimo ar profesijos įgijimo, bandyti įveikti priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų ir t.t. Tačiau visgi niekas negalėtų panegti, jog pateikimas į pataisos įstaigą taip pat siejasi su daugybe neigiamų patirčių.

1.3. Adaptacijos pataisos įstaigose tyrimų istorija: praeitis ir dabartis

Šiuolaikiniai autoriai adaptaciją pataisos įstaigoje apibrėžia kaip įkalinto asmens psichologinį ir elgesinį atsaką į pataisos įstaigos aplinką ir įkalinimo situaciją (Fedock, 2017). Tačiau taip buvo ne visada. Per ne vieną domėjimosi nuteistųjų adaptacija pataisos įstaigose dešimtmetį keitėsi tiek adaptacijos apibrėžimas, tiek jos tyrinėjimo perspektyvos – iš pradžių adaptacijos pataisos įstaigoje tyrimai buvo vykdyti iš sociologinės perspektyvos, analizuojant kaip nuteistieji asimiliuojasi su pataisos įstaigos kultūra, perima jos normas ir t.t. ir tik maždaug XX amžiaus devintajame dešimtmetyje suintensyvėjo psichologiniai tyrimai.

1.3.1. Ankstyvieji adaptacijos tyrimai

Vienais pirmųjų adaptacijos pataisos įstaigoje tyrimų tikriausiai galima laikyti pačiame XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje pasirodžiusius Clemmer darbus apie prizonizaciją. Jau tada buvo pastebėta, jog be daugybės formalių pataisos įstaigos taisyklių dar egzistuoja ir neformalios pačių nuteistųjų nustatytos taisyklės, tam tikras „kalinių kodeksas“, kurio laikytis būtina, jei nori išvengti nemalonumų. Pavyzdžiui, čia nepriimtinas silpnumo, emocijų demonstravimas ir t.t. Prizonizacija apibūdina tam tikrą adaptacijos būdą, kurio metu įkalintas asmuo perima pataisos įstaigoje egzistuojančios socialinės sistemos vertybes, taisykles ir elgesio modelius (Clemmer, 1950). Beveik visada minėtos taisyklės būna priešingos pataisos įstaigos nustatytoms taisyklėms bei resocializacijos tikslams (Reisig & Lee, 2000). Haney (2002) teigimu, prizonizaciją galima laikyti natūraliu adaptacijos būdu, atsirandančiu kaip reakcija į nenatūralias įkalinimo įstaigos sąlygas. Tačiau akivaizdu, jog toks adaptacijos būdas yra nukreiptas į trumpalaikį tikslą – išgyventi pataisos įstaigoje

– ir ilgalaikiai, su socialine rehabilitacija susiję tikslai šiuo atveju yra mažiau svarbūs (Schnittker & Massoglia, 2015). Todėl nenuostabu, jog prizonizacija buvo siejama su mažesne sėkmingos socialinės rehabilitacijos ir reintegracijos į visuomenę išėjus iš pataisos įstaigos tikimybe.

Tolimesni klasika patapę darbai buvo XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje pasirodę Sykes darbai apie „kalėjimo skausmus“. Juose aprašyti penki pagrindiniai praradimai (deprivacijos), su kuriais susiduria į pataisos įstaigas patekę asmenys – tai laisvės, patogumų, saugumo, autonomijos ir heteroseksualių santykių deprivacija (Sykes, 1958). Būtent šie praradimai esą ir paaiškina prizonizacijos atsiradimą. Clemmer ir Sykes darbai paskatino deprivacijos modelio atsiradimą, kuriuo vėliau buvo bandoma paaiškinti daugelį pataisos įstaigų problemų, įskaitant ir adaptaciją. Vėliau, kaip atsakas deprivacijos modeliui, atsirado importacijos modelis, kuriuo remiantis, adaptaciją geriausiai paaiškina ne Sykes minėti su įkalinimu susiję praradimai, o individualios nuteistųjų savybės. Šie modeliai bus plačiau pristatyti tolimesniuose skyriuose.

Maždaug XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje susidomėta nuteistųjų klasifikacijos sistemomis (ypač asmenybės), kurios galėtų padėti nustatyti kurie nuteistieji patiria adaptacijos sunkumus. Nemažai pastangų buvo įdėta siekiant sukurti MMPI subskales, atspindinčias nuteistųjų adaptaciją pataisos įstaigoje arba identifikuoti kurios įvairių asmenybės vertinimo instrumentų subskalės ar jų kombinacijos prognozuoja galimus sunkumus (Panton, 1979; Wright, 1988). Tačiau dažnai šie bandymai būdavo nesėkmingi (Carbonell, Megargee, & Moorhead, 1984).

Ilgą laiką tyrimuose adaptacija buvo vertinama pagal nuteistųjų įvykdytus režimo pažeidimus ar gautas drausmines nuobaudas, laikant, kad kuo daugiau nuteistasis turi nuobaudų ir kuo sunkesnius režimo pažeidimus jis įvykdė, tuo jo adaptacija blogesnė (Holland & Hold, 1980; Acevedo & Bakken, 2003; Hanson, Moss, Hosford, & Johnson, 1983). Be abejo, toks požiūris daugybę kartų buvo kritikuotas. Light (1990) atkreipė dėmesį, jog tai, ar pataisos įstaigoje įvykdytas režimo pažeidimas bus fiksuotas, priklauso ir nuo subjektyvių veiksnių – vieni pareigūnai yra labiau linkę fiksuoti visus pažeidimus, o kiti, pavyzdžiui, kartais nusprendžia nusižengimo nefiksuoti, ypač jei nebuvo padaryta didelė žala. Be to, ne visi įvykdyti režimo pažeidimai būna pastebėti ir išaiškinti. Taip pat net ir neturintys jokių oficialiai registruotų pažeidimų nuteistieji gali susidurti su kitokio pobūdžio problemomis, rodančiomis blogą adaptaciją.

1.3.2. Šiuolaikiniai nuteistųjų adaptacijos tyrimai

Akivaizdu, jog vien elgesio rodikliai nepakankamai gerai atspindi adaptaciją, todėl dabartiniai adaptacijos pataisos įstaigoje tyrimai vertina ne tik elgesines, bet ir psichologines reakcijas – kaip nuteistieji komunikuoja su pataisos įstaigos administracija ar kitais nuteistaisiais, kaip jie vertina savo

įkalinimo patirtį, kokias emocijas patiria ir t.t. Nepaisant santykinai ilgų adaptacijos pataisos įstaigose tyrimų istorijos, iki šiol nėra vienos dominuojančios adaptacijos pataisos įstaigoje konceptualizacijos (Fedock, 2017). Galima pastebėti, jog egzistuoja didžiuliai skirtumai tarp to, kas šiuolaikiniuose tyrimuose laikoma adaptacija pataisos įstaigoje. Pavyzdžiui, Van Tongeren ir Klebe (2010) savo tyrime pasirinko tokius adaptacijos rodiklius kaip sėkmingas įsiliejimas į naują aplinką (gebėjimas susirasti draugų, taisyklių laikymasis ir t.t.), orientavimasis į ilgalaikę socialinę reabilitaciją ir kriminalinio mąstymo sumažėjimas. Van Voorhis (1994) išskyrė keturis tipus faktorių, atspindinčių adaptaciją pataisos įstaigoje – agresyvių elgesį, nusižengimų įstaigoje kiekį, narkotikų ir alkoholio vartojimą ir patirtą viktimizaciją. MacKenzie ir Goodstein (1985) adaptaciją vertino atsižvelgdami į nuteistųjų depresiškumą, nerimo ir psichosomatinių problemų pasireiškimą bei savivertę. Dhama, Ayton ir Loewenstein (2007) įtraukė tokius rodiklius kaip dalyvavimas pataisos įstaigų siūlomose programose bei veiklose (reabilitacinėse ir mokymo programose, sporto klube, religinio pobūdžio užsiėmimuose ir pan.), kontaktų su kitais nuteistaisiais, pataisos įstaigos pareigūnais bei laisvėje likusiais artimaisiais dažnumas, mintys (kiek jie ilgisi laisvės, artimųjų, autonomijos ir pan.), emocijos ir įvykdyti režimo pažeidimai. Ginneken (2015) nurodo tokius adaptacijos komponentus kaip naudojamos įveikos strategijos, su psichikos sveikata susijusios problemos, subjektyvi gerovė, o pačiu svarbiausiu adaptacijos rodikliu laiko subjektyviai vertinamą psichikos sveikatą ir jaučiamą distresą. Didžioji dalis tyrimų yra atlikti su nuteistaisiais vyrais, nes jie sudaro absoliučią daugumą įkalintų asmenų populiacijos, tačiau gana neseniai susidomėta ir moterų adaptacijos ypatumais (Warren, Hurt, Loper, & Chauhan, 2004; Dye & Aday, 2013).

Taigi, nors adaptacija vertinama pagal skirtingus aspektus, dauguma šiuolaikinių tyrėjų sutinka, jog adaptacija yra multidimensinis konceptas, kurį turi sudaryti ne tik elgesio, bet ir psichologiniai rodikliai (Van Tongeren & Klebe, 2010). Todėl šiame darbe, atsižvelgus į ankstesnius nuteistųjų adaptacijos tyrimus ir ypač – į Van Tongeren ir Klebe (2010) bei Ginneken (2015) adaptacijos konceptualizacijas – sėkminga adaptacija pataisos įstaigoje yra laikomas nuteistojo gebėjimas patenkinti savo pagrindinius poreikius bei trumpam asimiliuotis su pataisos įstaigos bendruomene (t.y., nekonfliktuoti nei su administracija, nei su kitais nuteistaisiais) ir išlaikyti gerą psichikos sveikatą.

1.4. Adaptacijos pataisos įstaigoje eiga ir tipai

Be abejo, adaptacija nėra pataisos įstaigoms specifinis reiškinys – panašiai vyksta ir prisitaikymas prie bet kurios kitos naujos aplinkos, pavyzdžiui, naujos darbovietės ar šalies ir t.t. Net į karinę mokyklą patekę jaunuoliai iš pradžių gali susidurti su stresu, nuovargiu, dėmesio

koncentracijos sunkumais, depresija, nerimu, suicidinėmis mintimis ir t.t., nes tenka priprasti prie pasikeitusios aplinkos, buvimo toli nuo šeimos ir draugų, privatumo praradimo, griežtos dienotvarkės ir pan. (Subramanian & Vinothkumar, 2011). Tačiau pataisos įstaiga nuo daugelio kitų aplinkų (darbovietės, kariuomenės ir t.t.) skiriasi tuo, kad patekimas į ją yra ne tik nesavanoriškas, bet ir siejamas su grėsme socialiniam statusui, stigmatizacija, be to, kaip ir minėta anksčiau, įkalinimas siejasi su daugybe neigiamų patirčių. Tada, kai asmens pajėgumai yra nepakankami, kad įveikti iš aplinkos kylančius iššūkius ir reikalavimus (kurių pataisos įstaigose yra ypač daug), kyla stresas (Wright, 1991).

Lietuvos Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos patvirtintoje Tipinėje naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programoje (2004) taip pat pripažįstama, jog atvykimas į įkalinimo įstaigą bene kiekvienam sukelia didesnę ar mažesnę stresą, nerimą, baimę, beviltiškumą, o nesėkminga adaptacija, kuri dokumente apibūdinama kaip įvairūs psichikos ir elgesio sutrikimai, sunkus prisitaikymas prie nuteistųjų ir konfliktai su jais, nuolatinės neišsprendžiamos problemos ir nepastovus elgesys, gali nulemti įvairius nepageidaujamus padarinius, tokius kaip kriminalinio elgesio tradicijų ir subkultūros perėmimas, atsisakymas dalyvauti socialinės reabilitacijos programose ir t.t. Taigi, patekimas į bet kurią naują situaciją ar aplinką priverčia asmenį bandyti prie jos prisitaikyti, o dėl tam tikrų pataisos įstaigų ypatybių adaptacija jose gali būti sunkesnė.

Skirtingi autoriai išskiria įvairius adaptacijos pataisos įstaigoje tipus. Blevins ir kt. (2010) teigimu, siekdami adaptuoti pataisos įstaigoje ir susidoroti su jos keliamais iššūkiais, nuteistieji gali naudoti dvi įveikos strategijas – deviantinę arba konvencionalią. Deviantinė įveika gali pasireikšti įvairiomis formomis – nusižengimais pataisos įstaigoje, dalyvavimu pataisos įstaigose esančių nusikalstamų grupuočių ar subkultūrų veikloje, psichologiniu distresu, visišku nusišalinimu nuo pataisos įstaigos aplinkos ir t.t. Tokią įveiką naudojančys nuteistieji dažniausiai turi daugiau kriminalinių nuostatų, mažiau prasmingų socialinių ryšių už pataisos įstaigos ribų, nenori dalyvauti socialinės reabilitacijos programose ir pan. Kitą išskirtą – konvencionalią – įveikos strategiją naudojančys nuteistieji siekia savo buvimą pataisos įstaigoje išnaudoti prasmingai (pavyzdžiui, dalyvaujant įvairiose pataisos programose, dirbant, mokantis ir t.t.), taip pat jie stengiasi išlaikyti esamus arba susirasti naujų socialinės paramos šaltinių. Autorių teigimu, geresne adaptacija pasižymi konvencionalias įveikos strategijas taikantys nuteistieji.

Tuo tarpu Van Tongeren ir Klebe (2010) išskyrė penkis adaptacijos pataisos įstaigoje tipus:

1. Blogai prisitaikę kriminaliniu mąstymu pasižymintys teisės pažeidėjai (ang. *maladjusted criminal thinkers*) – šiam tipui priklauso nuteistieji, pasižymintys stipriau išreikštu kriminaliniu

mąstymu, socialinių normų atmetimu ir blogu bendru prisitaikymu pataisos įstaigoje (t.y., dažnai įsivieliantys į konfliktus, jaučiantys stiprias neigiamas emocijas, bijantys viktimizacijos ir t.t.). Jie sunkiai užmezga ir išlaiko prasmingus socialinius ryšius tiek pataisos įstaigoje, tiek už jos ribų, pasižymi žema motyvacija dalyvauti socialinės reabilitacijos programose ir t.t. Teigiama, jog ši nuteistųjų grupė yra sudėtingiausia, nes jie nepritampa nei pataisos įstaigoje, nei visuomenėje.

2. Prizonizuoti teisės pažeidėjai (ang. *hardened prisonized offenders*) – tokie nuteistieji būna visai neblogai prisitaikę pataisos įstaigoje, tačiau atmeta prosocialias visuomenės normas bei vertybes ir pasižymi stipriu kriminaliniu mąstymu. Neretai jie yra linkę laikytis subkultūros taisyklių, pasižymi žema motyvacija siekti su socialine reabilitacija susijusių tikslų (t.y., mokytis, dirbti, lankytis pas psichologą ir pan.) ir konfliktuoja su pataisos įstaigos administracija.

3. Išoriškai prisitaikantys (ang. *externalized adapters*) – šiam tipui priklausantys nuteistieji pasižymi geru bendru prisitaikymu, pripažįsta prosocialias normas ir vertybes (todėl turi pakankamą motyvaciją dalyvauti socialinėje reabilitacijoje, dirbti ar mokytis ir t.t.), tačiau pasižymi gana stipriu kriminaliniu mąstymu.

4. Būsiami reformatoriai (ang. *emerging reformators*) – šis nuteistųjų tipas pasižymi gana geru bendru prisitaikymu, jiems taip pat mažiau būdingas kriminalinis mąstymas, tačiau jie neturi motyvacijos keisti savo elgesio, dalyvauti socialinėje reabilitacijoje. Dažniausiai šiam tipui priklauso nuteistieji, kurie pataisos įstaigą suvokia kaip ilgalaikę, o ne laikiną situaciją (pvz., gavę labai ilgą arba neterminuotą laisvės atėmimo bausmę).

5. Optimaliai prisitaikę (ang. *optimal adjusters*) – šiam tipui priklauso nuteistieji, pasižymintys geru bendru prisitaikymu pataisos įstaigoje, silpniau išreikštu kriminaliniu mąstymu ir pripažįstantys prosocialias vertybes. Autorių manymu, toks adaptacijos tipas yra pats geriausias, kadangi taip ne tik išvengiama problemų būnant pataisos įstaigoje, bet ir padidėja reintegracijos į visuomenę tikimybė.

Tarp šių autorių aprašytų adaptacijos pataisos įstaigoje tipų galima įžvelgti panašumų – abiem atvejais blogesnė adaptacija siejama su stipresniu kriminaliniu mąstymu ar labiau išreikštomis kriminalinėmis nuostatomis, identifikacija su kitais teisės pažeidėjais. Tačiau pateikta adaptacijos pataisos įstaigoje tipologija yra daugiau teorinio pobūdžio ir rastas tik vienas tyrimas (Mills, Kroner, & Forth, 2002), kuriame patvirtinta, jog stipriau išreikštas kriminalines nuostatas turintys nuteistieji yra depresiškesni ir patiria daugiau nerimo.

1.5. Adaptaciją pataisos įstaigoje aiškinantys modeliai

Egzistuoja du pagrindiniai modeliai, aiškinantys adaptaciją pataisos įstaigoje – deprivacijos ir importacijos.

Sykes (1958) savo klasika tapusiame veikle „Belaisvių visuomenė“ (ang. *Society of captives*) aprašo penkis pagrindinius praradimus (deprivacijas), su kuriais susiduria į laisvės atėmimo įstaigą patekęs asmuo, juos jis pavadino „įkalinimo skausmais“ (ang. *pains of imprisonment*). Pirmasis praradimas yra laisvė (laisvės deprivacija) – apribojama ne tik asmens galimybė laisvai judėti, gyvenamoji erdvė, bet ir galimybė bendrauti su išoriniu pasauliu bei jame likusiais žmonėmis, o tai lemia nuobodulį, vienišumo jausmą bei silpnėjančius ryšius su artimaisiais. Ši izoliacija nesibaigia ir išėjus iš laisvės atėmimo įstaigos – nusikaltimus įvykdę asmenys dažnai būna stigmatizuojami ir atstumiami visuomenės. Antrasis praradimas yra išorinio pasaulio patogumai (patogumų deprivacija) – nors pataisos įstaigose daugiau ar mažiau patenkinami būtinieji nuteistųjų poreikiai, tokie kaip maistas, miegas, šiluma ir t.t., tačiau akivaizdu, jog žmogui to negana ir dauguma ilgisi tokių ankstesnio gyvenimo patogumų kaip pramogos, cigaretės, gražūs baldai ir t.t. Be abejo, kai kurie ginčijasi, jog daliai nuteistųjų įkalinimo įstaigų suteikiamos sąlygos yra netgi geresnės nei jie galėtų užsitikrinti būdami laisvėje, tačiau sunku paneigti, jog šiuolaikinėje Vakarų kultūroje materialinės gėrybės yra reikšminga gyvenimo dalis ir jų netekimas neišvengiamai sunkus kiekvienam asmeniui. Trečiasis autoriaus išskirtas praradimas yra heteroseksualūs santykiai (heteroseksualių santykių deprivacija) – patekus į laisvės atėmimo įstaigą stipriai apribojamos galimybės bendrauti ir turėti seksualinių santykių su priešinga lytimi, kas sukelia ne tik fizinį, bet ir psichologinį diskomfortą. Ketvirtasis praradimas yra autonomija (autonomijos deprivacija) – įkalinti asmenys netenka galimybės rinktis ką valgyti, kada miegoti, kokių taisyklių laikytis ir t.t. Kai kurios pataisos įstaigos taisyklės nuteistiesiems atrodo neteisingos ar beprasmiškos ir tai sukelia pyktį, nepasitenkinimą, tačiau nuteistieji vis tiek privalo joms paklusti. Tokia padėtis kartais net sulyginama su silpno, nuo kitų priklausomo, privalančio paklusti autoritetams vaiko situacija, kas neišvengiamai sukelia didesnę ar mažesnę identiteto, savivaizdžio sumaištį. Penktasis praradimas yra saugumas (saugumo deprivacija) – kaip teigia Sykes (1958, p. 292), cituodamas vieną jo tyrime dalyvavusį nuteistąjį, „kalėjime blogiausia yra tai, kad turi gyventi kartu su kitais nusikaltėliais“. Patekęs į pataisos įstaigą asmuo turi nuolat gyventi tarp dešimčių, šimtų ar net tūkstančių nusikaltėlių, kai kurie jų yra agresyvūs ar manipuliuojantys ir tai gali sukelti nuolatinį nesaugumo jausmą, įtarumą kitų atžvilgiu.

Sykes ir Clemmer darbai paskatino deprivacijos modelio atsiradimą, kuriuo remiantis teigiama, jog individo reakcijas į įkalinimą (tuo pačiu ir adaptaciją) daugiausiai nulemia minėti praradimai. Šis modelis yra susilaukęs šio tokio empirinio patvirtinimo (Walters & Crawford, 2013; Reisig & Yoon Ho, 2000). Tačiau atlikti tyrimus remiantis šiuo modeliu gali būti labai sudėtinga, kadangi į

griežtesnio režimo pataisos įstaigas (kurios ir sukelia didžiausias laisvės, autonomijos ir kt. deprivacijas) paprastai patenka už sunkesnius nusikaltimus nuteisti arba dažnai prasižengiantys asmenys, o jų adaptacijos ypatumai gali būti visiškai kitokie nei už lengvesnius nusikaltimus nuteistų ir gerai besielgiančių asmenų.

Akivaizdu, jog nors minėti praradimai daugiau ar mažiau būdingi visoms pataisos įstaigoms, nuteistieji į juos reaguoja nevienodai – vieni adaptuojasi geriau, kiti blogiau. Šis pastebėjimas tikriausiai nulėmė vieno dažniausiai tyrinėjamų adaptacijos pataisos įstaigose – importacijos modelio – atsiradimą. Remiantis importacijos modeliu, svarbiausias nuteistųjų adaptaciją pataisos įstaigoje lemiantis veiksnys yra ne pataisos įstaigos savybės, o tai, ką nuteistieji į ją „atsineša“ – jų individualios savybės ir patirtis, turimos normos bei įsitikinimai ir t.t. (Irwin & Cressey, 1962; Wright, 1991). Jau seniai pastebėta, jog į pataisos įstaigas asmenys patenka iš sudėtingos aplinkos – didelė dalis jų vaikystėje patyrė įvairių formų smurtą, augo vaikų globos namuose arba su nusikalstančiais, nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomais tėvais ar globėjais, taip pat turėjo problemų mokykloje ir yra žemesnio išsilavinimo, labiau impulsyvūs ir t.t. (Williams, Papadopoulou, & Booth, 2012; Vasile, Ciucurel, & Ciucă, 2010). Remiantis šiuo modeliu, adaptaciją pataisos įstaigoje labiausiai nulemia individualios nuteistųjų savybės, tad keliama prielaida, jog tie nuteistieji, kurie blogiau prisitaikę (t.y. pasižymėjo tam tikromis importacinėmis savybėmis) už pataisos įstaigos ribų („laisvėje“), turėtų blogiau adaptuotis ir pataisos įstaigoje, t.y., sunkiau geba patenkinti savo poreikius, pasižymi prastesne psichikos sveikata ir pan. (Dhami et. al., 2007). Įvairūs tyrimai dažnai patvirtina ryšį tarp įvairių importacinių savybių ir adaptacijos pataisos įstaigoje rodiklių, (Jiang & Winfree, 2006; Porporino & Zamble, 1984; Dhami et al., 2007), tačiau rezultatai yra nevienareikšmiški, kas gali sietis su tuo, kad kaip ir minėta, skirtingi autoriai adaptaciją supranta nevienodai – tai, kad tyrime, kuriame adaptacija vertinama tik pagal nuteistųjų įvykdytus režimo pažeidimus, buvo rasti ar nerasti ryšiai, nereiškia, jog tokie patys rezultatai bus gauti ir tyrime, kuriame naudojamas gerokai platesnis adaptacijos apibrėžimas, apimantis ne tik elgesinius aspektus.

Visgi vargu ar galima teigti, jog teisingas tik kažkuris vienas – deprivacijos arba importacijos – modelis. Tikriausiai adaptaciją pataisos įstaigoje geriausiai paaiškina abiejų modelių integracija – tai yra, tai, kad pažeidžiami asmenys (iš sudėtingos aplinkos, žemesnio išsilavinimo, turintys įvairių priklausomybių ir t.t.) patenka į apsunkintas sąlygas. Apibendrinant, šiuo metu siekiant paaiškinti nuo ko priklauso nuteistųjų adaptacija pataisos įstaigoje, dažniausiai remiamasi deprivacijos ir importacijos modeliais, kurie turėtų ne vienas kitą paneigti, o papildyti. Abu modeliai susilaukė didesnio ar mažesnio empirinio pagrįstumo, tačiau šiuo metu importacijos modelis yra laikomas labiausiai pagrįstu ir juo remiasi daugelis šiuolaikinių tyrėjų (Walters & Crawford, 2013).

1.6. Deprivaciniai rodikliai ir adaptacija

Kaip ir minėta, deprivacines pataisos įstaigos savybes įvertinti gali būti labai sunku. Dye (2010) kaip deprivacines pataisos įstaigos savybes vertino pataisos įstaigos saugumo lygmenį, vykdomų pataisos programų kiekį ir įvykdomų užpuolimų dažnumą. Tačiau ne visų šalių pataisos įstaigos yra skirstomos pagal saugumo lygmenį, pataisos programų skaičius ne visada rodo, jog jos yra reguliariai vykdomos (pavyzdžiui, tikriausiai kai kuriose pataisos įstaigose kartais trūksta darbuotojų jų vykdymui), taip pat ne visi užpuolimai yra fiksuojami. Todėl dažnai naudojami tokie įkalinimo deprivaciniai rodikliai kaip laisvės atėmimo bausmės ilgumas ir pataisos įstaigoje praleistas laikas ar pan. (Huey, 2008; Tasca, Griffin, & Rodriguez, 2010).

Pataisos įstaigoje praleistas laikas. Įkalinimo pradžia laikoma pačiu sudėtingiausiu ir daugiausiai streso keliančiu adaptacijos laikotarpiu – nuteistiesiems tenka priprasti prie pasikeitusios aplinkos, prisitaikyti prie pataisos įstaigos taisyklių, be to, būtent šiuo metu viktimizacijos rizika yra didžiausia (Trifiletti, 2013; Morash, Jeong, Bohmert, & Bush, 2012). Įvairūs tyrimai patvirtina, jog blogiausia adaptacija pasižymi neseniai į pataisos įstaigą atvykę nuteistieji ir jų adaptacija vėliau gerėja (Zamble & Porporino, 1988; Edwards & Potter, 2004; MacKenzie & Goodstein, 1985). Bėgant laikui, nuteistieji perpranta pataisos įstaigos taisykles, pripranta prie jos aplinkos, išmoksta susidoroti su naujai iškilusiomis problemomis atrasdami naujų įveikos strategijų, galbūt net susiranda draugų, todėl jų adaptacija ima gerėti (Mackenzie & Goodstein, 1985). Taigi, ankstesni tyrimai atskleidė, jog daugiausiai sunkumų nuteistieji patiria įkalinimo pradžioje, o vėliau adaptacija gerėja.

Bausmės trukmė. Dar vienas svarbus veiksnys, galimai įtakojantis adaptacijos eigą, yra paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmė. Ilgesnes laisvės atėmimo bausmes gavę nuteistieji įvykdo daugiau drausminių nusižengimų (Kuanliang, Sorensen, & Cunningham, 2008). MacKenzie ir Goodstein (1985) tyrimas atskleidė, jog neseniai į pataisos įstaigą patekę ir ilgesnes bausmes gavę nuteistieji pasižymi blogesne adaptacija nei neseniai į pataisos įstaigą patekę ir trumpas bausmes gavę nuteistieji – yra depresiškesni, jaučia daugiau nerimo ir t.t. Šie skirtumai aiškinami tuo, kad trumpas laisvės atėmimo bausmes gavę nuteistieji žino, kad greitai išeis iš pataisos įstaigos, todėl jiems įkalinimas nesukelia tokio didelio šoko kaip tiems, kurie gavo ilgesnes bausmes ir „nebemato šviesos tunelio gale“. Bėgant laikui, skirtumai tarp šių grupių pradeda mažėti.

Iki išleidimo likęs laikas. Ypač trūksta tyrimų, analizuojančių kaip adaptacija siejasi su iki išleidimo iš pataisos įstaigos likusiu laiku. Rastas tik vienas kokybinis tyrimas (Ginneken, 2015), kuriame analizuojami nuteistųjų, kurie netrukus išeis iš pataisos įstaigos, adaptacijos ypatumai, tačiau jų adaptacija nebuvo lyginama su tų nuteistųjų, kuriems iki išleidimo iš pataisos įstaigos liko daugiau laiko. Šiuo atveju sunku nuspėti kaip adaptacija keičiasi artėjant išleidimui iš pataisos įstaigos. Viena

vertus, gali būti, jog tuo metu ji yra pagerėjusi dėl anksčiau minėtos natūralios adaptacijos eigos (kai didžiausias diskomfortas jaučiamas įkalinimo pradžioje ir su laiku jis mažėja) ar su išėjimu į laisvę siejamų vilčių, optimizmo. Tačiau kita vertus, gali būti, jog paskutiniai mėnesiai pataisos įstaigoje taip pat siejasi su aukštesniu streso lygiu, kadangi nuteistieji susiduria su nežinomybe dėl ateities, kai kurie po bausmės atlikimo neturi kur sugrįžti ir t.t.

1.7. Importacinės savybės ir adaptacija

Dažniausiai išskiriamos tokios su adaptacija pataisos įstaigoje galimai susijusios importacinės savybės kaip amžius, išsilavinimas, ankstesni teistumai ir įkalinimo patirtis, darbinis statusas, turimi socialiniai ryšiai už pataisos įstaigos ribų (pavyzdžiui, žmona) ir piktnaudžiavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis (Souza & Dhmi, 2010; Paterline & Orr, 2015).

Amžius. Jaunesnis amžius paprastai yra siejamas su blogesne adaptacija pataisos įstaigoje (Vasile et al., 2010). Tam galimas ne vienas paaiškinimas – jaunesni nuteistieji dažnai dar neturi ankstesnės įkalinimo patirties, dažniau patiria viktimizaciją, be to, jie dar nebūna pasiekę pilnos emocinės brandos ir pasižymi prastesniu gebėjimu kontroliuoti elgesį (Trifiletti, 2013; Vasile et. al, 2010). Tuo tarpu Porporino ir Zamble (1992) savo su pilnamečiais nuteistaisiais atliktame tyrime rado, jog amžius siejasi tik su pataisos įstaigoje įvykdytais drausminiais nusižengimais (t.y., jaunesni nuteistieji jų padaro daugiau), tačiau nesisieja su jų depresiškumu ar nerimu.

Išsilavinimas. Įvairūs tyrimai (Kovács et. al., 2019; Porporino & Zamble, 1992) patvirtina ryšį tarp išsilavinimo ir adaptacijos – aukštesnį išsilavinimą turintys nuteisti pasižymi geresne adaptacija pataisos įstaigoje, t.y., yra mažiau depresiški, patiria mažiau nerimo ir t.t. Taip pat aukštesnį išsilavinimą turintys nuteistieji yra labiau atsparūs prizonizacijai, o prizonizacija yra laikoma viena iš blogos adaptacijos formų (Paterline & Orr, 2016).

Ankstesni teistumai. Vasile ir kt. (2010) tyrime, atliktame su pataisos įstaigoje laisvės atėmimo bausmę atliekančiais jaunuoliais, rasta, jog tie nuteistieji, kurie yra turėję daugiau nei vieną teistumą, pasižymi prastesne adaptacija, t.y., turi daugiau psichopatologijos simptomų, dažniau pažeidžia įstaigos taisykles ir t.t. Tačiau siekiant išsiaiškinti kaip ankstesnių teistumų istorija siejasi su adaptacija pataisos įstaigoje, gali būti svarbus ir dar vienas kriterijus – amžius pirmojo teistumo metu, kadangi nustatyta, jog jaunesnis amžius pirmo teistumo metu siejasi su dažnesniais drausminiais pažeidimais (Kovács et. al., 2019; Porporino & Zamble, 1992).

Ankstesnė įkalinimo patirtis. Daugelis autorių (Warren et al., 2004; Souza & Dhmi, 2010; Kovacs et al., 2019) sutinka, jog pirmą kartą į pataisos įstaigą patekę asmenys adaptuojasi prasčiau –

patiria didesnę baimę dėl savo saugumo, jaučia daugiau neigiamų emocijų ir t.t. Neturintys tiesioginės įkalinimo patirties nuteistieji dar nėra perpratę pataisos įstaigos taisyklių (tiek formalių, tiek neformalių) ir nežino ko tikėtis iš įkalinimo patirties, o jų lūkesčius dažnai nulemia iš visuomenės perimti stereotipai apie pataisos įstaigas. Be to, pirmas patekimas į pataisos įstaigą siejamas su dideliais iššūkiais nuteistojo identitetui, nes tenka susitaikyti su pasikeitusiu socialiniu statusu (Schmid & Jones, 1991). Tačiau Shrestha ir kt. (2017) tyrimas atskleidė, jog pakartotinai į pataisos įstaigą patekę nuteistieji yra labiau depresiški.

Piktnaudžiavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis. Tarp nuteistųjų piktnaudžiavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis yra itin paplitęs – Fazel, Bains ir Doll (2006) atlikta metaanalizė atskleidė, jog nuo 10 iki 48 % nuteistųjų vartoja narkotikus arba yra nuo jų priklausomi, o dar nuo 18 iki 30 % piktnaudžiauja alkoholiu arba yra nuo jo priklausomi. Tuo tarpu Parkes ir kt. (2011) atliktas tyrimas rodo, jog problemų dėl alkoholio vartojimo (kurios nebūtinai siekia priklausomybę) turi net 73 % nuteistųjų. Piktnaudžiavimo alkoholiu ar narkotikais sąsajos su nuteistųjų adaptacija yra nevienareikšmiškos. Dirkzwager ir Nieuwbeerta (2018) atliktame tyrime rastas ryšys tarp piktnaudžiavimo alkoholiu ir blogesnės psichikos sveikatos, tačiau kituose tyrimuose (Gonçalves, Endrass, Rossegger, & Dirkzwager, 2016; Shrestha et al., 2017) tokie ryšiai neaptinkami.

Darbinis statusas. Tai, ar nuteistasis prieš patekdamas į pataisos įstaigą turėjo darbą, ne vienas autorius nurodo kaip galimai su adaptacija susijusį veiksni (Dhami et al., 2007). Paterline ir Orr (2016) tyrimas atskleidė, jog tie nuteistieji, kurie prieš patekdami į pataisos įstaigą dirbo, yra labiau atsparūs prizonizacijai.

Socialiniai ryšiai. Tiriant kaip už pataisos įstaigos ribų turimi ryšiai siejasi su nuteistųjų adaptacija pataisos įstaigose, bene visada vertinami turimi ryšiai su romantiniu partneriu (-e). Sutuoکتinio turėjimas siejasi su rečiau įvykdomais drausminiais pažeidimais (Trifiletti, 2013). Didžioji dalis tyrimų (Paterline & Orr, 2016; Shrestha et al., 2017) atsižvelgia tik į nuteistųjų šeiminę padėtį – turi jie žmoną (arba partnerę) ar ne. Tačiau vargu ar to pakanka, nes kai kurie įkalinti asmenys, ypač praleidę pataisos įstaigoje ne vienerius metus, vis dar gali būti vedę, tačiau jų ryšys su žmona seniai yra nutrūkęs.

1.8. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Apibendrinant įvadinėje dalyje atliktą literatūros analizę, galima teigti, jog adaptacija pataisos įstaigoje vis dar nėra iki galo ištyrinėta, be to, nėra vieningos šio reiškinio koncepcijos ir mokslininkai adaptaciją vertina pagal labai skirtingus rodiklius. Dauguma tyrimų yra atlikti Jungtinėse Amerikos Valstijose, o Lietuvoje tyrimai šioje srityje praktiškai nevykdomi. Tačiau

Lietuva pasižymi itin dideliu įkalintų asmenų skaičiumi ir, kaip ir kiekviena šalis, turi savitą bausmių vykdymo sistemą, kurią siekiant tobulinti šiuo metu dedama daug pastangų, tad tyrimai šioje srityje yra reikalingi. Todėl šio tyrimo tikslas – nustatyti nuteistųjų adaptaciją prognozuojančius veiksnius.

Šiam tikslui pasiekti, formuluojami tokie tyrimo uždaviniai:

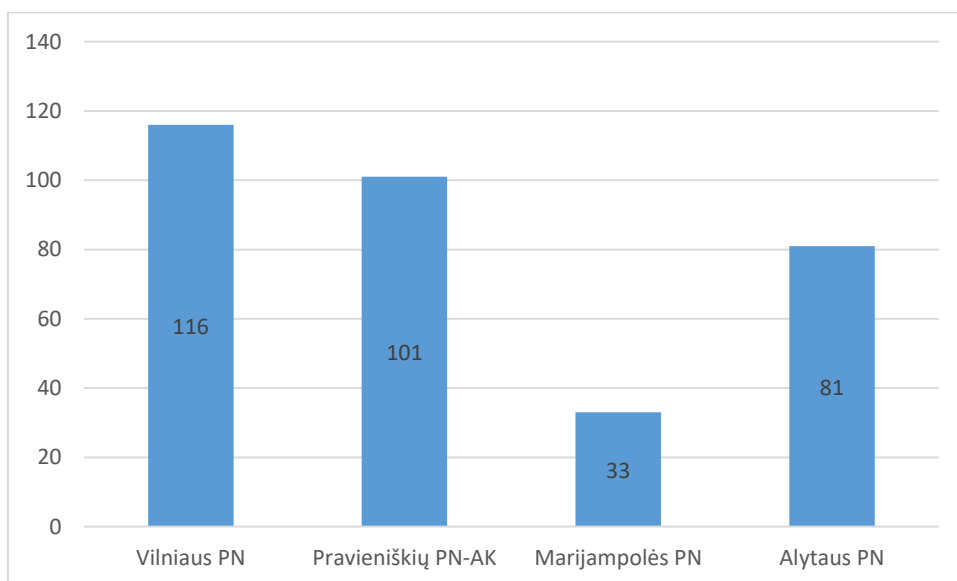
1. Įvertinti adaptacijos pataisos įstaigoje rodiklių ryšį su deprivaciniais rodikliais.
2. Įvertinti adaptacijos pataisos įstaigoje rodiklių ryšį su nuteistųjų importacinėmis savybėmis.
3. Įvertinti reikšmingų deprivacinių rodiklių ir importacinių veiksnių galimybes prognozuoti adaptaciją pataisos įstaigoje.

2. METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 331 nuteistasis iš įvairių Lietuvos pataisos įstaigų¹. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal įstaigas pateiktas 1 paveiksle. Tiriamųjų amžius svyravo nuo 18 iki 68 metų ($M = 35,17$, $SD = 10,75$).

1 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal pataisos įstaigas

2.2. Tyrimo eiga

Šio tyrimo strategija – skerspjūvio tyrimas, jo imtis yra patogioji. Tyrimas vyko nuo 2019 m. vasario 26 d. iki gegužės 6 d. Kai kuriuose pataisos namuose (Marijampolės pataisos namuose ir Pravieniškių pataisos namuose-atvirojoje kolonijoje) tyrimo instrumentas pildytas dalyvaujant darbo autorei, o kitur juos išdalino pataisos įstaigų resocializacijos skyriaus specialistai.

2.3. Įvertinimo būdai

Anketa. Siekiant surinkti informaciją apie tyrimo dalyvių importacines savybes, buvo sudaryta anketa. Klausimai apėmė tyrimo dalyvių amžių, išsilavinimą, šeimines padėtis, ankstesnę įkalinimo

¹ Tyrimo metu kai kurios pataisos įstaigos buvo reorganizuotos – Lukiškių tardymo izoliatoriumas-kalėjimas sujungtas su Vilniaus pataisos namais, o Kybartų pataisos namai sujungti su Marijampolės pataisos namais.

patirtį (t.y. ar į pataisos įstaigą pateko pirmą kartą), buvimo pataisos įstaigoje laiką, paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmę, ankstesnį teistumą, amžių pirmo teistumo metu, darbinį statusą (ar prieš patekdamas į pataisos įstaigą dirbo), žmoną arba romantinę partnerę (ar turi žmoną arba partnerę ir ar su ja palaiko ryšius), draugus (ar turi draugų už pataisos įstaigos ribų ir ar su jais palaiko ryšius), piktnaudžiavimą alkoholiu ir narkotikų vartojimą.

Kalėjimo problemų skalė. Zamble ir Porporino (1988) sukurta Kalėjimo problemų skalė (ang. *Prison Problems Scale*, (sutr. *PPS*) skirta įvertinti kiek nuteistieji patiria problemų pataisos įstaigoje ir kiek jos jiems svarbios. Skalę sudaro 40 teiginių apie pataisos įstaigose patiriamas problemas, kurias buvo galima įvertinti nuo 0 iki 4 pagal tai, kiek dažnai tyrimo dalyvis su jomis susiduria ir pagal tai, kiek jie apie jas galvoja, kur 0 reiškia, kad įvardytas dalykas visiškai nekelia problemų ir / arba asmuo apie tai niekada negalvoja, o 4 reiškia, kad įvardytas dalykas kelia labai daug problemų ir / arba asmuo apie tai nuolat galvoja. Daugelis skalę sudarančių problemų yra specifinės būtent pataisos įstaigoms (pvz., baimė grįžti į pataisos įstaigą, nepritapimas prie kitų nuteistųjų ir pan.). Gautas skalės autorių sutikimas dėl skalės vertimo į lietuvių kalbą ir panaudojimo tyrime.

Kadangi skalė anksčiau nebuvo išversta į lietuvių kalbą, vertimas vyko keliais etapais. Visų pirma, darbo autorė išvertė kiekvieną skalės teiginį į lietuvių kalbą. Tuo pačiu metu skalės vertimą atliko trys vertimų biurai. Po to sulyginami visi keturi vertimai (darbo autorės ir trijų vertimų biurų) ir darbo autorė atrinko kuris vertimas geriausiai atspindi teiginių turinį. Kadangi dėl kai kurių teiginių vertimo buvo abejojama (pavyzdžiui, kai galimi du vertimo variantai arba kai neaišku ar teiginys būtų teisingai suprastas pasirinktoje imtyje ir t.t.), atlikti trys interviu su nuteistaisiais iš Lukiškių tardymo izoliatoriaus-kalėjimo (dabar – Vilniaus pataisos namai), kurių metų buvo paprašyta įvertinti kuris teiginio vertimo variantas atrodo suprantamesnis, pakomentuoti kaip jie suprato tam tikrus teiginius ir t.t. Galutinis skalės lietuviško vertimo variantas parengtas atsižvelgus į visų šių žingsnių metu surinktą informaciją.

Beck depresijos klausimynas, antroji leidimo versija. Beck depresijos klausimyno antroji versija (ang. *Beck Depression Inventory-II* (sutr. *BDI*); Beck, Steer, & Brown) skirta įvertinti depresijos stiprumą. Šiame darbe BDI-II naudotas depresiškumo lygiui įvertinti. Klausimyną sudaro 21 teiginys, kuriuos reikia įvertinti nuo 0 iki 3, kur 0 reiškia, kad per paskutines dvi savaites simptomo nebuvo, o 3 – kad simptomas pasireiškia stipriai. Užsienio šalyse atlikti tyrimai (Chen & Gueta, 2017; Loper, Carlson, Levitt, & Scheffel, 2009) rodo, kad klausimynas pasižymi pakankamu patikimumu įvairiose nuteistųjų imtyse (Cronbach alpha – nuo 0,87 iki 0,88). Gautas leidimas naudoti klausimyną iš Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorijos.

Beck nerimo klausimynas. Beck ir kt. sudarytas Becko nerimo klausimynas (ang. *Beck Anxiety Inventory* (sutr. *BAI*); Beck, Epstein, Brown, & Steer, 1988) skirtas įvertinti patiriamą nerimą. Klausimynas sudarytas iš 21 teiginio, kurį reikia įvertinti nuo 0 iki 3, kur 0 reiškia, kad per paskutinę savaitę įvardytas simptomas visai netrukdyt, o 3 – kad įvardytas simptomas labai trukdyt. Užsienio šalyse atlikti tyrimai (O’Sullivan, O’Sullivan, O’Connell, O’Reilly, & Sarma, 2018) rodo, kad klausimynas pasižymi pakankamu patikimumu įvairiose nuteistųjų imtyse (Cronbach alpha – 0,95). Gautas leidimas naudoti klausimyną iš Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorijos.

Kriminalinių nuostatų modifikuota skalė. Simourd (1997) sukurta Kriminalinių nuostatų modifikuota skalė (ang. *Criminal Sentiments Scale-Modified* (sutr. *CSS-M*) skirta kriminalinių nuostatų įvertinimui. Skalę sudaro 41 teiginys apie policiją, prokurorus, įstatymo pažeidimus ir t.t., kuriuos reikia įvertinti nuo 0 iki 2, kur 0 reiškia „nesutinku“, 1 – „nežinau“, 2 – „sutinku“, o didesnis taškų skaičius rodo stipriau išreikštas kriminalines nuostatas. Skalė pasižymi pakankamu patikimumu (Cronbach alpha – nuo 0,88 iki 0,95) ją naudojant įvairiose nuteistųjų imtyse (Gross & Morgan, 2013; Witte, Di Placido, Gu, & Wong, 2006).

Skalę į lietuvių kalbą išvertė Vilniaus universiteto doktorantė Virginija Klimukienė. Skalės Cronbach alpha Lietuvoje gyvenančių nepilnamečių teisės pažeidėjų buvo 0,91 (Klimukienė, Laurinavičius, Laurinaitytė, Ustinavičiūtė, & Baltrūnas, 2018). Gautas skalės autoriaus ir ją į lietuvių kalbą išvertusio asmens sutikimas dėl skalės panaudojimo tyrime.

2.4. Duomenų analizės metodai

Tyrimo duomenų analizei naudota socialinių mokslų statistinio paketo (ang. *Statistical Package for Social Sciences*) 23-oji versija. Atlikus analizę pagal statistinius (Shapiro-Wilk testą, asimetrijos ir eksceso koeficientą) ir vizualinius (histogramą, kvantilinę grafiką) kriterijus nustatyta, kad tik Kriminalinių nuostatų modifikuota skalė atitinka normalųjį skirstinį, todėl naudoti neparametriniai kriterijai. Siekiant išskirti Kalėjimo problemų skalės faktorių struktūrą, atlikta faktorinė analizė naudojant Varimax sukinį. Siekiant įvertinti kaip pataisos įstaigoje patiriamos problemos (matuojamos Kalėjimo problemų skale), depresiškumas (matuojamas Beck depresijos klausimynu) ir nerimas (matuojamas Beck nerimo klausimynu) skiriasi tarp skirtingomis importacinėmis savybėmis pasižyminčių tyrimo dalyvių grupių, naudotas Mann-Whitney dviejų nepriklausomų imčių kriterijus. Siekiant įvertinti pataisos įstaigoje patiriamos problemos, depresiškumas ir nerimas siejasi su tyrimo dalyvių amžium ir kriminalinėmis nuostatomis, naudotas Spearman koreliacijos koeficientas. Siekiant nustatyti kurie kintamieji galėtų prognozuoti tyrimo dalyvių pataisos įstaigoje patiriamas problemas, depresiškumą ir nerimą, buvo naudota daugialypė tiesinė regresija.

3. REZULTATAI

Rezultatų pateikimą sąlyginai galima suskirstyti į penkias dalis.

Pirmoje dalyje pateikta tyrime naudotų skalių ir klausimynų aprašomoji statistika.

Antroje dalyje pateikta Kalėjimo problemų skalės faktorinė analizė.

Trečioje dalyje vertintas ryšys tarp tyrimo dalyvių pataisos įstaigoje praleisto laiko, laisvės atėmimo bausmės trukmės ir iki išleidimo iš pataisos įstaigos likusio laiko (t.y. deprivacinių rodiklių) bei jų pataisos įstaigoje patiriamų problemų, depresiškumo ir nerimo (t.y., trijų naudotų skalių, atspindinčių adaptaciją pataisos įstaigoje).

Ketvirtoje dalyje vertinta: 1) kaip skiriasi pataisos įstaigoje patiriamos problemos (ir išskirti Kalėjimo problemų skalės faktoriai), depresiškumas ir nerimas tarp skirtingomis importacinėmis savybėmis pasižyminčių tyrimo dalyvių: a) tarp anksčiau teistų ir neteistų; b) pirmo teistumo metu buvusių pilnamečiais ir nepilnamečiais; c) pirmą ir ne pirmą kartą patekusių į pataisos įstaigą; d) piktnaudžiauvusių ir nepiktnaudžiauusių alkoholiu; e) vartojusių narkotikus ir niekada jų nevartojusių; f) prieš pataisos įstaigą dirbusių ir nedirbusių; g) turinčių draugų už pataisos įstaigos ribų (bei su jais bendraujančių) ir neturinčių draugų už pataisos įstaigos ribų (arba su jais nebendraujančių); h) turinčių romantinę partnerę (bei su ja bendraujančių) ir neturinčių romantinės partnerės (arba su ja nebendraujančių); i) turinčių ir neturinčių vidurinį išsilavinimą; 2) kaip siejasi pataisos įstaigoje patiriamos problemos (ir išskirti Kalėjimo problemų skalės faktoriai), depresiškumas bei nerimas ir tokios importacinės savybės kaip: a) amžius; b) kriminalinės nuostatos.

Penktoje dalyje, siekiant nustatyti tyrimo dalyvių adaptaciją (t.y., pataisos įstaigoje patiriamas problemas, depresiškumą ir nerimą) prognozuojančius veiksnius, buvo naudota daugialypė tiesinė regresija, įtraukiant į analizę tuos veiksnius, su kuriais nustatytos reikšmingos sąsajos.

3.1. Tyrimo rezultatų aprašomoji statistika

3.1.1. Naudotų vertinimo instrumentų pagrindinės charakteristikos

Kaip galima matyti 2 lentelėje, visos naudotos skalės ir klausimynai pasižymėjo pakankamu patikimumu – Cronbach alpha svyravo nuo 0,87 iki 0,94. Kaip didžiausias pataisos įstaigoje patiriamas problemas tyrimo dalyviai nurodė artimųjų ilgesį, kaltę dėl įvykdyto nusikaltimo, patogumų trūkumą ir norą, kad laikas eitų greičiau (išsamesni rezultatai pateikti 1 priede).

2 lentelė. Pagrindinės naudotų skalių ir klausimynų charakteristikos

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Cronbach alpha
PPS	326	52,64	29,77	0,94
BDI	290	14,42	10,00	0,89
BAI	279	8,47	8,53	0,89
CSS-M	321	36,22	13,50	0,87

Pastaba. PPS = Kalėjimo problemų skalė, BDI = Beko depresijos klausimynas, BAI = Beko nerimo klausimynas; CSS-M = Kriminalinių nuostatų modifikuota skalė.

Taip pat 3 lentelėje galima matyti, jog visos trys adaptacijos skalės ir klausimynai statistiškai reikšmingai koreliuoja tarpusavyje, t.y., tie tyrimo dalyviai, kurie pataisos įstaigoje susiduria su daugiau problemų, taip pat yra labiau depresiški bei patiria daugiau nerimo ir t.t.

3 lentelė. Adaptacijos skalių ir klausimynų tarpusavio koreliacijos

	PPS	BDI	BAI
PPS	-		
BDI	0,627***	-	
BAI	0,624***	0,617***	-

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. PPS = Kalėjimo problemų skalė, BDI = Beko depresijos klausimynas, BAI = Beko nerimo klausimynas. *** $p < 0,001$.

3.1.2. Informacija apie deprivacinius rodiklius

Kaip galima matyti 4 lentelėje, tyrimo dalyviai pataisos įstaigoje vidutiniškai praleido beveik tris metus ($M = 1018,69$, $SD = 1338,19$), o vidutinė bausmės trukmė yra kiek daugiau nei penkeri metai ($M = 1963,77$, $SD = 1627,14$). Penki tyrimo dalyviai nurodė, jog jiems paskirta neterminuota laisvės atėmimo bausmė.

4 lentelė. Tyrimo dalyvių pataisos įstaigoje praleistas laikas ir bausmės trukmė.

	<i>M</i>	<i>SD</i>
Pataisos įstaigoje praleistas laikas (dienomis)	1018,69	1338,19
Bausmės trukmė (dienomis)	1963,77	1627,14

3.1.3. Informacija apie tyrimo dalyvių importacines savybes

Tyrimo dalyvių amžius svyravo nuo 18 iki 68 metų ($M = 35,17$, $SD = 10,75$). Dauguma tyrimo dalyvių turi vidurinį išsilavinimą (31,40 %), taip pat nemaža dalis turi pagrindinį (25,00 %) ir profesinį (22,56 % išsilavinimą), o dar po 7,01 % tyrimo dalyvių turėjo pradinį, aukštesnįjį arba aukštąjį išsilavinimą.

Informacija apie kitas importacines tyrimo dalyvių savybes pateikta 5 lentelėje. Kaip galima matyti, dauguma tyrimo dalyvių anksčiau buvo teisti (81,3 %), pirmo teistumo metu buvo sulaukę pilnametystės (62,2 %) ir beveik pusė jų į pataisos įstaigą pateko pirmą kartą (48,6 %). Daugelis tyrimo dalyvių yra kada nors piktnaudžiavę alkoholiu (65,6 %), o dar apie pusė jų kada nors yra vartoję narkotikus (50,5 %). Didžioji dauguma tyrimo dalyvių prieš patekdami į pataisos įstaigą dirbo (71,9 %). Didesnė dalis tyrimo dalyvių už pataisos įstaigos ribų turi draugų (61,9 %) arba romantinę partnerę (63,4 %), su kuriais šiuo metu vis dar palaiko ryšius.

5 lentelė. Tyrimo dalyvių importacinės savybės

Importacinės savybės	<i>N</i>	Ne (%)	Taip (%)
Anksčiau teistas	331	18,7	81,3
Pirmo teistumo metu buvo pilnametis	319	34,1	62,2
Pataisos įstaigoje pirmą kartą	330	51,1	48,6
Piktnaudžiavo alkoholiu	325	32,6	65,6
Vartojo narkotikus	327	48,3	50,5
Turėjo darbą	326	26,6	71,9
Bendrauja su draugais	326	36,6	61,9
Bendrauja su partnere	327	35,3	63,4
Turi vidurinį išsilavinimą	328	31,7	67,4

3.2. Kalėjimo problemų skalės faktoriai

Kalėjimo problemų skalė yra sudaryta iš teiginių, vertinančių daug skirtingų gyvenimo pataisos įstaigoje aspektų (pavyzdžiui, santykius su nuteistaisiais ar administracija, artimųjų arba tam tikrų gyvenimo patogumų ilgesį, patiriamas neigiamas emocijas, kaltę ir t.t.), todėl yra pagrindas manyti, jog skalė yra ne vienos dimensijos. Dimensijų išskyrimas buvo atliekamas ir kituose darbuose (Cook, 2018). Siekiant išsiaiškinti kokios dimensijos galimai sudaro Kalėjimo problemų skalę, atlikta aiškinančioji faktorinė analizė su Varimax sukiniu, išskiriant 6 faktorius. Kaizerio-Mejerio-Olkino koeficientas ($KMO = 0,915$) ir Bartleto sferiškumo testas ($p < 0,001$) rodo, kad duomenys tinka faktorinei analizei, išskirti šeši faktoriai paaiškina 52 % duomenų sklaidos, o faktorių svoriai pirmame faktoriuje – nuo 0,44 iki 0,61. Išskirti faktoriai pateikti 6 lentelėje (išsamūs rezultatai pateikti 2 priede).

6 lentelė. Kalėjimo problemų skalės išskirti faktoriai, atspindintys skirtingo pobūdžio patiriamų problemų grupes

Fakt. nr.	Faktoriaus pavadinimas	Teiginių skaičius	Faktorių svoriai	Vidinis suderinamumas
1	Psichologinis diskomfortas	9	0,44-0,61	0,86
2	Deprivacijos	8	0,42-0,64	0,80
3	Nepasitenkinimas administracija	4	0,54-0,78	0,85
4	Aplinkos kontrolės trūkumas	5	0,45-0,70	0,79
5	Susirūpinimas dėl ateities	6	0,42-0,67	0,77
6	Kaltė	3	0,62-0,80	0,75

Pirmąjį faktorių sudaro teiginiai apie beviltiškumo jausmą, prarandamą pasitikėjimą savimi, gailestį sau ir t.t., todėl jis pavadintas Psichologinio diskomforto (sutrumpintai – PD) faktorium. Antrąjį faktorių sudaro teiginiai apie ankstesnio gyvenimo ilgėjimąsi, bendravimo ir pramogų trūkumą, mažų malonumų pasiilgimą ir t.t., todėl jis pavadintas Deprivacijos (sutr. – D) faktorium. Vienas teiginys iš antrojo faktoriaus („Jaučiuosi neteisingai nubaustas“, faktoriaus svoris = 0,42) pagal savo turinį buvo įvertintas kaip netinkantis šiam faktoriui, todėl pašalintas. Trečiąjį faktorių sudaro teiginiai apie administracijos siekį pabloginti tyrimo dalyvio padėtį, jo skundų neišklausymą ir t.t., todėl jis pavadintas Nepasitenkinimo administracija (sutr. – NA) faktorium. Ketvirtąjį faktorių sudaro teiginiai apie nesijautimą savo gyvenimo šeiminiuku, negalėjimą išvengti nemalonumų pataisos įstaigoje ir t.t., todėl jis pavadintas Aplinkos kontrolės trūkumo faktorium (sutr. – AKT).

Penktąjį faktorių sudaro teiginiai apie nerimą dėl to, kaip reikės gyventi išėjus iš pataisos įstaigos, tikslų ir svajonių trūkumą ir t.t., todėl jis pavadintas Susirūpinimo dėl ateities (sutr. – SDA) faktorium. Šeštąjį faktorių sudaro teiginiai apie kaltę dėl padaryto nusikaltimo, dėl nusikaltimo sugadintą gyvenimą ir t.t., todėl jis pavadintas Kaltės (sutr. – K) faktorium. Vienas teiginys iš šeštojo faktoriaus („Ilgiuosi artimųjų“, faktoriaus svoris = 0,51) pagal savo turinį įvertintas kaip netinkamas šiam faktoriui, todėl jis perkeltas į antrąjį (Deprivacijos) faktorių (čia faktoriaus svoris = 0,44). Keturi teiginiai („nežinau, ar galiu tikėtis laikino išleidimo, lygtinio paleidimo ir pan.“, „nežinau taisyklių arba taisyklės keičiamos“, „norėčiau daugiau privatumo ir ramybės“ ir „neturiu artimų draugų“) nepateko į jokių faktorių.

Kaip galima matyti 7 lentelėje, pritaikius Spearman koreliacijos koeficientą, visi faktoriai statistiškai reikšmingai siejasi tiek tarpusavyje, tiek su Kalėjimo problemų skale.

7 lentelė. Kalėjimo problemų skalės ir jos išskirtų faktorių tarpusavio sąsajos

Skalės ir faktoriai	PPS	PD	D	NA	AKT	SDA	K
PPS	-						
PD	0,823***	-					
D	0,824***	0,542***	-				
NA	0,755***	0,521***	0,586***	-			
AKT	0,756***	0,664***	0,522***	0,494***	-		
SDA	0,772***	0,699***	0,526***	0,500***	0,550***	-	
K	0,514***	0,377***	0,382***	0,206***	0,334***	0,356***	-

Pastaba. PPS = Kalėjimo problemų skalė, PD = Psichologinis diskomfortas, D = Deprivacijos, NA = Nepasitenkinimas administracija, AKT = Aplinkos kontrolės trūkumas, SDA = Susirūpinimas dėl ateities, K = Kaltė. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. *** $p < 0,001$.

3.3. Deprivaciniai rodikliai ir adaptacija

Siekiant įvertinti kaip tyrimo dalyvių pataisos įstaigoje praleistas laikas, paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmė ir iki išleidimo iš pataisos įstaigos likęs laikas siejasi su jų pataisos įstaigoje patiriamomis problemomis, depresiškumu ir patiriamu nerimu, naudotas Spearman koreliacijos koeficientas, rezultatai pateikti 8 lentelėje. Nerasta jokių statistiškai reikšmingų sąsajų tarp tirtų deprivacinių rodiklių ir tyrimo dalyvių adaptacijos.

8 lentelė. Pataisos įstaigoje praleisto laiko, bausmės trukmės ir iki išleidimo iš pataisos įstaigos likusio laiko sąsajos su adaptacija

	PPS	BDI	BAI
Pataisos įstaigoje praleistas laikas	0,015	0,027	-0,020
Bausmės trukmė	0,073	0,006	-0,012
Iki išleidimo likęs laikas	0,056	0,026	-0,027

Pastaba. PPS = Kalėjimo problemų skalė, BDI = Beko depresijos klausimynas, BAI = Beko nerimo klausimynas. Iki išleidimo likęs laikas apskaičiuotas iš bausmės trukmės (dienomis) atėmus buvimo pataisos įstaigoje laiką (dienomis).

Kaip galima matyti 9 lentelėje, vertinant skirtingo pobūdžio pataisos įstaigoje patiriamų problemų (pagal išskirtus Kalėjimo problemų skalės faktorius) sąsajas su deprivaciniais rodikliais, rasta, jog bausmės trukmė statistiškai reikšmingai siejasi su nepasitenkinimu administracija ($r_s = 0,120, p = 0,032$).

9 lentelė. Deprivacinių rodiklių sąsajos su skirtingo pobūdžio pataisos įstaigoje patiriamomis problemomis

Faktoriaus pavadinimas	Buvimo pataisos įstaigoje trukmė	Bausmės trukmė	Iki išleidimo likęs laikas
Psichologinis diskomfortas	-0,017	0,024	0,024
Deprivacijos	-0,056	0,016	0,045
Nepasitenkinimas administracija	0,106	0,120*	0,049
Aplinkos kontrolės trūkumas	0,068	0,101	0,042
Susirūpinimas dėl ateities	0,054	0,074	0,051
Kaltė	-0,072	-0,035	0,011

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. * $p < 0,05$.

3.4. Importacinės savybės ir adaptacija

3.4.1. Importacinės savybės ir adaptacijos skirtumai

Siekiant įvertinti kaip skiriasi pataisos įstaigoje patiriamos problemos, depresiškumas ir nerimas tarp skirtingomis importacinėmis savybėmis pasižyminčių tyrimo dalyvių, buvo naudojamas Mann-Whitney kriterijus. Rezultatai pateikti 10 lentelėje. Importacinių savybių sąsajos su išskirtais Kalėjimo problemų skalės faktoriais pateiktos 3 ir 4 priede.

Rastas statistiškai reikšmingas pataisos įstaigoje patiriamų problemų kiekio skirtumas tarp tų tyrimo dalyvių, kurie pirmo teistumo metu buvo nesulaukę arba sulaukę pilnametystės ($Z = -2,98, p = 0,003$), prieš patekdami į pataisos įstaigą neturėjo arba turėjo darbą ($Z = -2,42, p = 0,016$), nebendrauja arba bendrauja su draugais ($Z = -2,74, p = 0,006$) ir nebendrauja arba bendrauja su partnere ($Z = -4,16, p < 0,001$). Tai reiškia, kad su mažiau problemų pataisos įstaigoje susiduria tie tyrimo dalyviai, kurie pirmo teistumo metu buvo pilnamečiai, prieš patekdami į pataisos įstaigą turėjo darbą ir atlikdami laisvės atėmimo bausmę bendrauja su draugais arba partnere.

Rastas statistiškai reikšmingas depresiškumo skirtumas tarp tų tyrimo dalyvių, kurie būdami pataisos įstaigoje nebendrauja arba bendrauja su draugais ($Z = -3,23, p = 0,001$) ir nebendrauja arba bendrauja su partnere ($Z = -3,73, p < 0,001$). Tai reiškia, kad mažiau depresiški yra tie tyrimo dalyviai, kurie atlikdami laisvės atėmimo bausmę bendrauja su draugais arba partnere.

Rastas statistiškai reikšmingas patiriamo nerimo skirtumas tarp tų tyrimo dalyvių, kurie pirmo teistumo metu buvo nepilnamečiai arba pilnamečiai ($Z = -2,26, p = 0,024$), vartojo arba nevartojo narkotikų ($Z = -2,60, p = 0,009$), prieš patekdami į pataisos įstaigą nedirbo arba dirbo ($Z = -2,79, p = 0,005$), nebendrauja arba bendrauja su draugais ($Z = -2,60, p = 0,009$) ir nebendrauja arba bendrauja su partnere ($Z = -2,70, p = 0,007$). Tai reiškia, kad mažiau nerimo patiria tie tyrimo dalyviai, kurie pirmo teistumo metu buvo pilnamečiai, niekada nevartojo narkotikų, prieš patekdami į pataisos įstaigą turėjo darbą ir atlikdami laisvės atėmimo bausmę bendrauja su draugais arba partnere.

10 lentelė. Adaptacijos skirtumai tarp skirtingomis importacinėmis savybėmis pasižyminčių tyrimo dalyvių

Importacinės savybės	PPS		BDI		BAI	
	0 VR	1 VR	0 VR	1 VR	0 VR	1 VR
	Z		Z		Z	
Ankstesni teistumai (0 = teistas; 1 = neteistas)	165,93	153,14	146,30	141,84	138,50	147,06
	-0,96		-0,35		-0,68	
Amžius pirmo teistumo metu (0 = <18; 1 = ≥ 18)	178,14	146,21	147,34	135,16	147,86	125,83
	-2,98**		-1,21		-2,26*	
Ankstesnė įkalinimo patirtis (0 = turi; 1 = neturi)	166,99	158,93	147,49	142,56	139,42	139,58
	-0,78		-0,50		-0,02	
Piktnaudžiavimas alkoholiu (0 = taip; 1 = ne)	166,91	147,74	140,42	146,84	135,94	139,19
	-1,75		-0,62		-0,32	
Narkotikų vartojimas (0 = vartojo; 1 = nevartojo)	170,52	152,14	148,68	137,79	149,82	125,01
	-1,78		-1,11		-2,60**	
Darbo turėjimas (0 = neturėjo; 1 = turėjo)	181,68	153,43	155,72	137,95	158,59	129,11
	-2,42*		-1,64		-2,79**	
Bendravimas su draugais (0 = nebendr.; 1 = bendr.)	179,64	150,17	162,85	130,52	153,45	127,89
	-2,74**		-3,23**		-2,60**	
Bendravimas su partnere (0 = nebendr.; 1 = bendr.)	190,43	145,43	166,04	128,78	154,49	127,97
	-4,16***		-3,73***		-2,70**	
Išsilavinimas (0 = neb. vidurinis, 1 = vidurinis)	164,22	149,11	145,79	130,21	140,03	131,41
	-0,99		-1,02		-0,58	

Pastaba. 0 VR ir 1 VR nurodo palyginamųjų grupių 0 ir 1 vidutinius rangus. PPS = Kalėjimo problemų skalė; BDI – Beko depresijos klausimynas; BAI = Beko nerimo klausimynas. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. * p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001.

3.4.2. Importacinės savybės ir sąsajos su adaptacija

Siekiant įvertinti kaip importacinės savybės siejasi su tyrimo dalyvių pataisos įstaigoje patiriamomis problemomis, depresiškumu ir patiriamu nerimu, naudotas Spearman koreliacijos koeficientas. Rezultatai pateikti 11 lentelėje.

11 lentelė. Pataisos įstaigos patiriamų problemų, depresiškumo ir nerimo sąsajos su tyrimo dalyvių amžium ir kriminalinėm nuostatom

	PPS	BDI	BAI
Amžius	-0,045	-0,005	-0,092
Kriminalinės nuostatos	0,316***	0,207***	0,285***

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. PPS = Kalėjimo problemų skalė, BDI = Beko depresijos klausimynas, BAI = Beko nerimo klausimynas. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Rastas statistiškai reikšmingas ryšys tarp tyrimo dalyvių kriminalinių nuostatų ir jų pataisos įstaigoje patiriamų problemų kiekio ($rs = 0,316$, $p < 0,001$), depresiškumo ($rs = 0,207$, $p < 0,001$) ir patiriamo nerimo ($rs = 0,285$, $p < 0,001$), t.y., tie tyrimo dalyviai, kurie turi stipriau išreikštas kriminalines nuostatas, susiduria su daugiau problemų pataisos įstaigoje, yra labiau depresiški ir patiria daugiau nerimo.

3.5. Prognozuojantys veiksniai

3.5.1. Adaptaciją pataisos įstaigoje prognozuojantys veiksniai

Siekiant nustatyti tyrimo dalyvių pataisos įstaigoje patiriamas problemas, depresiškumą ir nerimą prognozuojančius veiksnius, buvo naudota daugialypė tiesinė regresija, įtraukiant į analizę tuos veiksnius, su kuriais nustatytos reikšmingos sąsajos. Dichotominiai kintamieji, analizuoti naudojant daugialypę tiesinę regresiją, buvo perkoduoti į 0 ir 1, kur 0 rodo blogesnę, o 1 – geresnę prisitaikymą: darbas (0 = prieš patekdamas į pataisos įstaigą nedirbo, 1 = dirbo), draugai (0 = neturi draugų už pataisos įstaigos ribų arba su jais nebendrauja, 1 = turi draugų ir su jais bendrauja), amžius pirmo teistumo metu (0 = pirmo teistumo metu buvo nepilnametis, t.y., nuo 14 iki 17 metų, 1 = pilnametis), partnerė (0 = neturi partnerės arba su ja nebendrauja, 1 = turi partnerę ir su ja bendrauja), ankstesni teistumai (0 = yra teistas anksčiau, 1 = šis teistumas – pirmasis), narkotikų vartojimas (0 = vartojo narkotikus, 1 = niekada nebandė vartoti narkotikų), išsilavinimas (0 = žemesnis nei vidurinis, 1 = vidurinis). Rezultatai pateikti 12 lentelėje.

12 lentelė. Adaptaciją pataisos įstaigoje prognozuojantys veiksniai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomi kintamieji		
	PPS (β)	BDI (β)	BAI (β)
Amžius pirmo teistumo metu	-0,12*	-	-0,043
Darbo turėjimas	0,008	-	-0,035
Narkotikų vartojimas	-	-	-0,12
Bendravimas su draugais	-0,11*	-0,14*	-0,09
Bendravimas su partnere	-0,19**	-0,20***	-0,11
Kriminalinės nuostatos	0,27***	0,21***	0,23***
<i>F</i>	11,57	13,19	6,00
<i>R</i> ²	0,16	0,12	0,12
<i>p</i>	<0,001	<0,001	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. PPS = Kalėjimo problemų skalė, BDI = Beko depresijos klausimynas, BAI = Beko nerimo klausimynas. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Įtraukus į analizę visus veiksnius, kurie pasižymėjo reikšmingomis sąsajomis su Kalėjimo problemų skale, regresijos modelis buvo tinkamas ($R^2 = 0,16$, $F = 14,51$, $p < 0,001$). Pataisos įstaigoje patiriamas problemas prognozuoja amžius pirmo teistumo metu ($\beta = -0,11$, $p = 0,034$), bendravimas su draugais ($\beta = -0,11$, $p = 0,042$), bendravimas su partnere ($\beta = -0,19$, $p = 0,001$) ir kriminalinės nuostatos ($\beta = 0,27$, $p < 0,001$).

Įtraukus į analizę visus veiksnius, kurie pasižymėjo reikšmingomis sąsajomis su Beko depresijos klausimynu, regresijos modelis buvo tinkamas ($R^2 = 0,12$, $F = 13,19$, $p < 0,001$). Depresiškumą prognozuoja bendravimas su draugais ($\beta = -0,14$, $p = 0,017$), bendravimas su partnere ($\beta = -0,20$, $p < 0,001$) ir kriminalinės nuostatos ($\beta = 0,207$, $p < 0,001$).

Įtraukus į analizę visus veiksnius, kurie pasižymėjo reikšmingomis sąsajomis su Beko nerimo klausimynu, regresijos modelis buvo tinkamas ($R^2 = 0,11$, $F = 6,00$, $p < 0,001$). Nerimą prognozuoja tik kriminalinės nuostatos ($\beta = 0,23$, $p < 0,001$).

3.5.2. Skirtingo pobūdžio pataisos įstaigoje patiriamas problemas prognozuojantys veiksniai

Siekiant nustatyti skirtingas tyrimo dalyvių pataisos įstaigoje patiriamas problemas (pagal išskirtus Kalėjimo problemų skalės faktorius) prognozuojančius veiksnius, buvo naudota daugialypė tiesinė regresija, įtraukiant į analizę tuos veiksnius, su kuriais nustatytos reikšmingos sąsajos. Rezultatai pateikti 13 lentelėje.

13 lentelė. Skirtingo pobūdžio problemas (pagal išskirtus Kalėjimo problemų skalės faktorius) prognozuojantys veiksniai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomi kintamieji					
	PD (β)	D (β)	NA (β)	AKT (β)	SDA (β)	K (β)
Amžius pirmo teistumo metu	-0,06	-0,11	-	-0,08	-0,10	-0,14*
Ankstesnė įkalinimo patirtis	-	-	-	-	-0,07	-
Piktnaudžiavimas alkoholiu	-0,08	-	-	-	-0,08	-
Narkotikų vartojimas	-0,07	-	-	-0,03	-	-
Darbo turėjimas	0,04	-	-0,06	-0,06	0,01	-
Bendravimas su draugais	-0,16**	-	-	-0,10	-0,13*	-
Bendravimas su partnere	-0,21***	-0,14*	-0,13*	-0,12*	-0,22***	-
Išsilavinimas	-0,06	-	-	-	-	-0,10
Kriminalinės nuostatos	0,22***	0,21***	0,40***	0,11	0,17**	-
Bausmės trukmė	-	-	0,16**	-	-	-
<i>F</i>	8,50	9,27	22,13	3,82	7,74	5,32
<i>R</i> ²	0,19	0,08	0,22	0,07	0,15	0,03
<i>p</i>	<0,001	<0,001	<0,001	0,001	<0,001	0,005

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. PD = Psichologinis diskomfortas, D = Deprivacijos, NA = Nepasitenkinimas administracija, AKT = Aplinkos kontrolės trūkumas, SDA = Susirūpinimas dėl ateities, K = Kaltė. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Įtraukus į analizę visus veiksnius, kurie pasižymėjo reikšmingomis sąsajomis su Psichologinio diskomforto faktorium, regresijos modelis buvo tinkamas ($R^2 = 0,19$, $F = 8,50$, $p < 0,001$). Pataisos įstaigoje patiriamą psichologinį diskomfortą prognozuoja bendravimas su draugais ($\beta = -0,16$, $p = 0,002$), bendravimas su partnere ($\beta = -0,21$, $p < 0,001$) ir kriminalinės nuostatos ($\beta = 0,22$, $p < 0,001$).

Įtraukus į analizę visus veiksnius, kurie pasižymėjo reikšmingomis sąsajomis su Deprivacijų faktorium, regresijos modelis buvo tinkamas ($R^2 = 0,08$, $F = 9,27$, $p < 0,001$). Pataisos įstaigoje patiriamas deprivacijas prognozuoja bendravimas su partnere ($\beta = -0,14$, $p = 0,013$) ir kriminalinės nuostatos ($\beta = 0,21$, $p < 0,001$).

Įtraukus į analizę visus veiksnius, kurie pasižymėjo reikšmingomis sąsajomis su Nepasitenkinimo administracija faktorium, regresijos modelis buvo tinkamas ($R^2 = 0,22$, $F = 22,13$, $p < 0,001$). Pataisos įstaigoje patiriamą nepasitenkinimą administracija prognozuoja bendravimas su partnere ($\beta = -0,13$, $p = 0,013$), kriminalinės nuostatos ($\beta = 0,40$, $p < 0,001$) ir paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmė ($\beta = 0,16$, $p = 0,001$).

Įtraukus į analizę visus veiksnius, kurie pasižymėjo reikšmingomis sąsajomis su Aplinkos kontrolės trūkumo faktorium, regresijos modelis buvo tinkamas ($R^2 = 0,07$, $F = 3,82$, $p = 0,001$). Pataisos įstaigoje patiriamą aplinkos kontrolės trūkumą prognozuoja tik bendravimas su partnere ($\beta = -0,12$, $p = 0,037$).

Įtraukus į analizę visus veiksnius, kurie pasižymėjo reikšmingomis sąsajomis su Susirūpinimo dėl ateities faktorium, regresijos modelis buvo tinkamas ($R^2 = 0,15$, $F = 7,74$, $p < 0,001$). Pataisos įstaigoje patiriamą susirūpinimą dėl ateities prognozuoja bendravimas su draugais ($\beta = -0,13$, $p = 0,019$), bendravimas su partnere ($\beta = -0,22$, $p < 0,001$) ir kriminalinės nuostatos ($\beta = 0,17$, $p=0,002$).

Įtraukus į analizę visus veiksnius, kurie pasižymėjo reikšmingomis sąsajomis su Kaltės faktorium, regresijos modelis buvo tinkamas ($R^2 = 0,03$, $F = 5,32$, $p = 0,005$). Pataisos įstaigoje patiriamą kaltę prognozuoja tik amžius pirmo teistumo metu ($\beta = -0,14$, $p = 0,012$).

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Pagrindinis šio darbo tikslas buvo nustatyti veiksnius, galinčius prognozuoti tyrimo dalyvių adaptaciją pataisos įstaigoje. Siekiant šio tikslo, buvo įvertinta su kokiais veiksniais (deprivaciniais rodikliais ir importacinėmis savybėmis) siejasi adaptacija. Dauguma vertintų veiksnių siejosi su tam tikrais adaptacijos rodikliais, tačiau tik keli veiksniai – kriminalinės nuostatos ir bendravimas su partnere arba draugais – išliko patys svarbiausi prognozuojant adaptaciją.

Šis tyrimas atskleidė, jog iš tiesų didelė dalis nuteistųjų į pataisos įstaigas ateina iš sudėtingos aplinkos – apie pusė jų į pataisos įstaigą patenka ne pirmą kartą arba yra vartoję narkotikus, du trečdaliai nusikalsti pradėjo nesulaukę pilnametystės arba yra piktnaudžiavę alkoholiu, daugiau nei ketvirtadalis jų – prieš patekdami į pataisos įstaigą nedirbo arba neturi vidurinio išsilavinimo. Panašūs rezultatai gaunami ir kitose šalyse (Williams et al., 2012; Vasile et al., 2010). Svarbiausia problema, su kuria tyrimo dalyviai susiduria pataisos įstaigoje, yra artimųjų ilgesys, tas pats stebima ir kitose šalyse vykdytuose tyrimuose (Zamble & Porporino, 1988; Souza & Dhami, 2010). Kitos dvi dažniausiai tyrimo dalyvių nurodomos problemos yra kaltė dėl įvykdyto nusikaltimo ir to, kad įvykdę nusikaltimą jie susigadino sau gyvenimą. Galima teigti, jog šiuo atžvilgiu rezultatai kiek skiriasi nuo Zamble ir Porporino (1988) tyrimo, kuriame tik 40 % nuteistųjų įvardija, jog gailisi dėl kokių nors praeities klaidų. Kitos dažniausiai įvardijamos problemos – tam tikrų patogumų (pavyzdžiui, mėgstamo maisto) trūkumas ar noras, kad laikas eitų greičiau – taip pat nuteistųjų yra dažnai minimos kituose tyrimuose. Taigi, iš esmės Lietuvos pataisos įstaigose esančių įkalinėtų asmenų įvardijamos problemos panašios kaip ir kituose tyrimuose, tačiau šiame tyrime dalyviai buvo gerokai labiau linkę įvardyti kaltę dėl įvykdyto nusikaltimo ir gailėjimąsi dėl susigadinto gyvenimo.

Siekiant įvertinti kaip pasirinkti deprivaciniai rodikliai siejasi su adaptacija pataisos įstaigoje, rasta tik kad ilgesnes bausmes gavę tyrimo dalyviai buvo labiau nepatenkinti administracija – jautė, jog jų skundai yra neišklausomi, administracijai nerūpi kaip jie jaučiasi ir t.t. Sakalausko (2015) teigimu, apie pusė Lietuvos nuteistųjų nuolat konfliktuoja su pataisos įstaigos administracija ir didžioji dauguma jų nurodo, jog ši problema nesikeičia nuo pat bausmės atlikimo pradžios, tad gali būti, kad su administracija susijusios problemos aktualesnės tiems, kurie pataisos įstaigoje turi praleisti daugiau laiko. Tačiau šiuo atveju, nors ir buvo rastas ryšys, jis buvo silpnas. Gali būti, jog ryškūs adaptacijos pokyčiai laike vyksta tik pačioje įkalinimo pradžioje ir kadangi buvo tiriama gerokai ilgesniame laikotarpyje (t.y., kai kurie tyrimo dalyviai pataisos įstaigoje yra prabuvę ne vienerius metus), nebuvo gauta reikšmingų rezultatų.

Taip pat šiame tyrime rasta, jog skirtingomis importacinėmis savybėmis pasižymintys tyrimo dalyviai skiriasi kai kuriais adaptacijos aspektais. Amžius pirmojo teistumo metu siejosi su daugeliu

adaptacijos rodiklių – tie tyrimo dalyviai, kurie pirmo teistumo metu buvo nepilnamečiai, susiduria su daugiau problemų pataisos įstaigoje, patiria daugiau nerimo ir psichologinio diskomforto, taip pat susiduria su daugiau deprivacijų, jaučia stipresnę aplinkos kontrolės trūkumą, susirūpinimą dėl ateities ir kaltę. Anksti pradėta kriminalinė karjera tikriausiai apskritai yra blogo prisitaikymo, nuo vaikystės ar paauglystės kylančių problemų rodiklis, kas galėtų paaiškinti ir rastus amžiaus pirmo teistumo metu ryšius su dauguma adaptacijos rodiklių, ypač susijusių su neigiamu emocingumu. Tyrimai (Barrett & Katsiyannis, 2016) rodo, jog anksti nusikalsti pradėję jaunuoliai dažniau būna kilę iš problemišκών šeimų, patiria mokymosi sunkumų, pasižymi prastesne psichikos sveikata bei yra labiau linkę nusikalsti ir suaugę. Taip pat amžius pirmojo teistumo metu buvo viena iš nedaugelio importacinių savybių, kurios siejosi su jaučiama kalte. Šiame tyrime buvo vertinama ne tik kaltė dėl pačio įvykdyto nusikaltimo, bet ir gailėjimasis, kad įvydžius nusikaltimą buvo susigadintas gyvenimas. Sunku būtų paneigti, jog ankstyvi susidūrimai su teisėsauga gali neigiamai paveikti tolimesnę jaunuolio socializaciją – jo savivaizdį, akademinius pasiekimus ir t.t. Todėl tikėtina, jog tie tyrimo dalyviai, kurie pradėjo vykdyti nusikaltimus nuo paauglystės, suvokia, jog tai stipriai paveikė jų gyvenimą neigiama linkme.

Nors daug autorių (Warren et al., 2004; Souza & Dhimi, 2010; Kovacs et al., 2019) teigia, jog blogesne adaptacija pasižymi tie nuteistieji, kurie į pataisos įstaigą pateko pirmą kartą, šiame tyrime ankstesnės įkalinimo patirties turėjimas siejosi tik su didesniu susirūpinimu dėl ateities. Gali būti, kad pirmą kartą patekę į pataisos įstaigą nuteistieji optimistiškiau vertina savo ateitį bei reintegracijos galimybes nei tie, kurie grįžta nebe pirmą kartą. Daugiau ryšių galėjo būti nerasta dėl to, kad, tikėtina, ryškiausi adaptacijos skirtumai tarp pirmą ir ne pirmą įkalinėtų nuteistųjų egzistuoja tik pačioje įkalinimo pradžioje, o vėliau jie išnyksta.

Tuo tarpu ankstesnis teistumas nesisiejo su adaptacija, tačiau tai galbūt buvo tikėtina žinant, jog teismų praktikoje įprasta po pirmo nesunkaus nusikaltimo neskirti realios laisvės atėmimo bausmės. Nors vertinant bendrai, sunku nesutikti, jog įstatymų pažeidinėjimas ar problemos su teisėsauga atspindi tam tikrus prisitaikymo visuomenėje sunkumus, tačiau nuteistųjų imtyje tai turi visai kitą reikšmę – juk dažniausiai iš karto po pirmo nusikaltimo teisės pažeidėjams skiriama reali laisvės atėmimo bausmė tik tais atvejais, kai įvykdytas sunkus nusikaltimas. Kai pirmas įvykdytas nusikaltimas yra nesunkus ir nėra sunkinančių aplinkybių, teisėjai dažniau yra linkę skirti su laisvės atėmimu nesusijusią bausmę – viešuosius darbus, baudą arba taikyti bausmės vykdymo atidėjimą (Simaitytė, 2016). Todėl tai, kad tyrimo dalyviai anksčiau nebuvo teisti, gali rodyti ne jų geresnį prisitaikymą, lyginant su anksčiau teistais, o tą, kad pirmas jų įvykdytas nusikaltimas buvo sunkesnis.

Nors ankstesniuose tyrimuose (Dirkzwager & Nieuwbeerta, 2018; Shrestha et al., 2017) gauti rezultatai yra prieštaringi, šiame darbe rastas ryšys tarp psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir

adaptacijos – tie tyrimo dalyviai, kurie niekada nepiktnaudžiavo alkoholiu arba nevartojo narkotikų, patiria mažiau psichologinio diskomforto. Tam yra galimi keli paaiškinimai. Visų pirma, daugiau neigiamų emocijų patiriantys asmenys yra labiau linkę pradėti vartoti alkoholį ar narkotikus arba jais piktnaudžiauti, ypač jei jie pasižymi žema distreso tolerancija (Buckner, Keough, & Schmidt, 2007). Taip pat sutinkama, kad alkoholio ar narkotikų vartojimas gali būti naudojami kaip emocijų (tiek teigiamų, tiek neigiamų) reguliavimo strategija (Cooper, Frone, Russell, & Mudar, 1995). Gali būti, jog psichoaktyviosiomis medžiagomis piktnaudžiaujantys asmenys apskritai stokoja kitų, efektyvesnių įveikos strategijų. Antra, kai priklausomybių turintis asmuo patenka į pataisos įstaigą, galimybės vartoti alkoholį ar narkotikus būna apribojamos, tačiau problema vien nuo to neišsprendžia – asmeniui vis tiek lieka noras vartoti, kas taip pat gali sukelti psichologinį diskomfortą. Galiausiai, tiek alkoholio, tiek narkotikų vartojimas gali sukelti įvairias neigiamas socialines pasekmes (problemas darbe, skyrybas, konfliktus su artimais žmonėmis ir t.t.) arba sustiprinti jau egzistuojančios psichopatologijos simptomus. Taip pat šiame tyrime rasta, jog alkoholiu piktnaudžiaavę ar narkotikus vartoję tyrimo dalyviai buvo labiau susirūpinę dėl ateities. Akivaizdu, jog psichoaktyviosiomis medžiagomis piktnaudžiaujančiam asmeniui išėjus iš pataisos įstaigos gali kilti daugiau sunkumų siekiant reintegruoti į visuomenę, kadangi dalis jų dėl to yra praradę turimus socialinius ryšius, neturi kur grįžti ir pan., todėl šios priežastys galėtų paaiškinti ir jų susirūpinimą dėl to, kaip reikės gyventi išėjus iš pataisos įstaigos. Be abejo, šiame darbe naudotas problemų dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo galimai turinčių ir neturinčių asmenų diferencijavimo būdas nėra pats tinkamiausias – pavyzdžiui, reikėtų vertinti ne tik ar pats asmuo mano, jog kada nors gyvenime yra piktnaudžiavęs alkoholiu, bet ir tokius rodiklius kaip vartojimo dažnumas, kiekis bei trukmė ir t.t.

Darbo turėjimas taip pat siejasi su daugeliu adaptacijos pataisos įstaigoje aspektų. Tie tyrimo dalyviai, kurie prieš laisvės atėmimo bausmę dirbo, susidūrė su mažiau problemų pataisos įstaigoje, patyrė mažiau nerimo ir psichologinio diskomforto, buvo mažiau nepatenkinti administracija, taip pat jautė mažesnę aplinkos kontrolės trūkumą ir susirūpinimą dėl ateities. Paterline ir Orr (2016) teigimu, darbo turėjimas yra svarbus teigiamo socialinio identiteto formavimosi veiksnys. Ne vienas autorius (Perreault, Touré, Perreault, & Caron, 2017; Dooley, 2003) nurodo, jog darbo neturėjimas siejasi su depresija, patiriamu stresu, alkoholio vartojimu ir t.t. Iš tiesų, gebėjimas dirbti yra itin svarbus prisitaikymo už pataisos įstaigos ribų rodiklis, rodantis, jog asmuo geba būti produktyvus ir t.t. Norint dirbti ir išlaikyti darbą, tenka laikytis tam tikrų taisyklių (ateiti laiku į darbą, vykdyti paskirtas užduotis, nekonfliktuoti su viršininku ar kolegomis ir t.t.). Galbūt tai bent iš dalies paaiškina ir kodėl darbo neturėję tyrimo dalyviai buvo labiau nepatenkinti administracija – juk pataisos įstaigos administracija taip pat siejasi su tam tikrų taisyklių nustatymu, reikalavimu paklusti autoritetui. Taip

pat gana suprantamas atrodo ir darbo turėjimo ryšys su mažesniu susirūpinimu dėl ateities – nuteistojo gebėjimas ir motyvacija dirbti iš tiesų yra svarbus jo reintegracijos į visuomenę veiksnys.

Priešingai Vasile ir kt. (2010) tyrimo rezultatams, nerasta ryšio tarp tyrimo dalyvių amžiaus ir jų adaptacijos. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, jog minėtas tyrimas buvo atliktas jaunų teisės pažeidėjų imtyje (vidutinis amžius nesiekė 17 metų), tad, vėlgi, tikėtina, jog ryšys tarp amžiaus ir adaptacijos egzistuoja tik tarp nepilnamečių.

Nors kiti autoriai (Kovács et. al., 2019; Porporino & Zamble, 1992) rado ryšį tarp tiriamųjų išsilavinimo ir tokių adaptacijos rodiklių kaip depresiškumas, nerimas ir t.t., šiame tyrime rastos sąsajos tik tarp žemesnio nei vidurinis išsilavinimo ir jaučiamo psichologinio diskomforto ir kaltės. Vienas iš galimų paaiškinimų galėtų būti tai, kad aukštesnį išsilavinimą turintys asmenys naudoja geresnes įveikos strategijas, kas jiems padeda susidoroti tiek su neigiamomis emocijomis, tiek su kaltės jausmu.

Kriminalinės nuostatos siejosi su beveik visais vertintais adaptacijos aspektais. Tai patvirtina Blevins ir kt. (2010) keltas teorinio pobūdžio prielaidas dėl to, kad stipriau išreikštos kriminalinės nuostatos siejasi su blogesne adaptacija pataisos įstaigoje. Ankstesni tyrimai taip pat patvirtina, jog stipriau išreikštos kriminalinės nuostatos siejasi su blogesne psichikos sveikata, tačiau vis dar nėra žinoma kodėl šis ryšys egzistuoja (Bartholomew, Morgan, Mitchell, & Van Horn, 2018). Šio tyrimo rezultatai ankstesniais tyrimais sukauptas žinias papildė tuo, kad kriminalinės nuostatos siejasi ne tik su prastesne psichikos sveikata (pvz., depresiškumu, nerimu), bet ir su įvairaus pobūdžio pataisos įstaigose kylančiomis problemomis – aplinkos kontrolės trūkumu, nepasitenkinimu administracija, jaučiamomis deprivacijomis, susirūpinimu dėl ateities. Todėl gali būti, jog stipriau išreikštos kriminalinės nuostatos atspindi ne tik neigiamą teisėsaugos institucijų vertinimą ar didesnę prielankumą tiems asmenims, kurie pažeidžia įstatymus, bet ir bendresnio pobūdžio prisitaikymo visuomenėje sunkumus. Juk tam tikra prasme kriminalinės nuostatos yra visuomenės pripažintų normų ir vertybių atmetimo, nepripažinimo atspindys.

Taip pat šis tyrimas išryškino už pataisos įstaigos ribų turimų socialinių ryšių svarbą – bendravimas su romantine partnere siejosi su dauguma vertintų adaptacijos rodiklių. Seniai žinoma, jog tiek santuoka, tiek partnerės turėjimas siejasi su psichologine gerove (Blekesaune, 2018). Be abejo, sunku vienareikšmiškai atsakyti ar partnerės turėjimas psichologinę gerovę didina, ar tiesiog ir taip aukštesniais psichologinės gerovės rodikliais pasižymintys asmenys dažniau užmezga romantinius santykius, nes yra patrauklesni kaip partneriai, tikėtina, jog šis ryšys yra abipusis. Tarp teisės pažeidėjų žmona ar partnerė gali būti tas asmuo, kuris skatina atsakyti žalingų įpročių, nutraukti ryšius su neigiamą įtaką darančiais draugais, be to, dažnai romantiniai santykiai suteikia

progą užmegzti reikšmingą emocinį ryšį su žmogum, kuris nepriklauso kriminaliniam pasauliui, kas gali paskatinti pradėti labiau identifikuotis su prosocialia aplinka (Theobald & Farrington, 2010). Partnerė yra ne tik itin svarbus socialinio palaikymo šaltinis, bet ir nuteistajam gali suteikti tam tikrą saugumo jausmą, kadangi jis žino, jog už pataisos įstaigos ribų jo kažkas laukia ir gali suteikti reikiamą pagalbą. Bendravimas su draugais taip pat siejosi su daugeliu adaptacijos rodiklių, ką irgi tikriausiai galima paaiškinti tuo, kad draugai yra socialinio palaikymo šaltinis.

Siekiant įvertinti kurie veiksniai prognozuoja tyrimo dalyvių adaptaciją pataisos įstaigoje, rasta, jog dažniausiai įvairius adaptacijos aspektus prognozuoja kriminalinės nuostatos ir bendravimas su partnere, taip pat – bendravimas su draugais. Stipriau išreikštos kriminalinės nuostatos prognozuoja bendrą pataisos įstaigoje patiriamų problemų kiekį, depresiškumą, nerimą, taip pat – daugelį išskirtų pataisos įstaigos problemų grupių. Su partnere nepalaikomi ryšiai prognozuoja bendrą pataisos įstaigoje patiriamų problemų kiekį, depresiškumą bei daugumą išskirtų pataisos įstaigos problemų grupių. Taip pat draugų neturėjimas arba su jais nepalaikomi ryšiai prognozuoja bendrą pataisos įstaigoje patiriamų problemų kiekį, depresiškumą bei dvi iš šešių išskirtų pataisos įstaigoje patiriamų problemų grupių. Tai rodo, kad šie veiksniai yra vieni svarbiausių prognozuojant adaptaciją.

Šiame tyrime vertinti veiksniai paaiškina iki 22 proc. adaptacijos kintamųjų sklaidos. Tačiau kai kurie sudaryti regresijos modeliai paaiškina itin mažai (nuo 3 iki 7 %) kintamųjų sklaidos. Vienas iš jų – išskirtas deprivacijos faktorius. Šį faktorių sudaro teiginiai apie patogumą, pramogų trūkumą, artimųjų ilgesį, nuobodulį ir pan. Gali būti, jog šis rodiklis labiau priklauso ne nuo pačių nuteistųjų savybių, o nuo pataisos įstaigoje suteikiamų sąlygų – siūlomų užimtumo ir bendravimo su šeima galimybių ir pan. Kitas kintamasis, kurio sklaidą modelis paaiškino gana prastai, yra aplinkos kontrolės trūkumas. Atsižvelgiant į faktorių sudarančių teiginių turinį (jį sudaro teiginiai apie kitų nuteistųjų keliamą susierzinimą, nepritapimą prie jų, negalėjimą išvengti nemalonumų ir t.t.), kyla mintis, jog galbūt šį rodiklį geriau galėtų paaiškinti nuteistojo asmenybės savybės, kontrolės lokusas ar pan. Taip pat pavyko paaiškinti tik nedidelę kaltės kintamojo sklaidą. Gali būti, jog su jaučiama kalte labiau siejasi ne šiame tyrime vertinti veiksniai, o, pavyzdžiui, nusikaltimo pobūdis, naudojamos neutralizacijos technikos ar pan. Taip pat galima abejoti kiek, atsižvelgus į kaltės faktorių sudarančių klausimų pobūdį, aukštas įvertis iš tiesų atspindi blogą adaptaciją. Be abejo, kaltės jausmas neturėtų būti per stiprus ir trukdantis kasdieniam funkcionavimui. Tačiau kaltės jausmo nebuvimas taip pat gali sietis su tokiais neigiamais reiškiniais kaip psichopatija, savo poelgio ir asmeninės atsakomybės už jį nesuvokimą arba neigimą ir t.t.

Tikriausiai bene visi sutiktų, jog išsivysčiusioje šalyje, kaip teigė Porporino ir Zamble (1992), įkalinimas neturi sukelti įkalintiems asmenims psichologinės žalos. Per ilgą laisvės atėmimo vietų istoriją pasikeitė ir patys įkalinimo bausmės tikslai – nebesiekama vien tik nubausti teisės pažeidėją

ar priversti jį kentėti. Todėl svarbu užtikrinti, kad pataisos įstaigose įkalinti asmenys galėtų siekti sėkmingos socialinės rehabilitacijos ir atlikę bausmę neišeitų iš ten dar labiau sužaloti, o to pasiekti tikriausiai neįmanoma, jei nuteistieji pataisos įstaigoje adaptuojasi nesėkmingai, t.y., pagal šiame darbe pasirinktą apibrėžimą, nesugeba patenkinti savo pagrindinių poreikių, pasižymi bloga psichikos sveikata ir t.t. Panašaus pobūdžio tyrimai praktikoje naudingi tuo, kad padeda nustatyti kurie nuteistieji gali susidurti su adaptacijos sunkumais. Taip pat šis tyrimas patvirtino nuteistųjų už pataisos įstaigos ribų turimų socialinių ryšių (su draugais, romantine partnere ir pan.) svarbą – gali būti, jog tai padeda nuteistiesiems lengviau adaptuotis pataisos įstaigoje. Todėl pataisos įstaigoms svarbu užtikrinti, jog turimi nuteistųjų ryšiai už pataisos įstaigos ribų nenutrūktų. Ateityje būtų vertinga atlikti panašaus pobūdžio tyrimą su nuteistosiomis, kadangi gali būti, jog jos pasižymi kitokiais adaptacijos pataisos įstaigoje ypatumais nei nuteistieji vyrai. Taip pat atlikus tyrimą pritaikant išilginio tyrimo strategiją, būtų galima daugiau sužinoti apie adaptacijos pataisos įstaigoje eigą ir pokyčius laike.

Be abejo, šis tyrimas turi ne vieną trūkumą. Visų pirma, tyrimo imtis yra netikimybinė, todėl gali būti nepakankamai reprezentatyvi. Tikėtina, jog tie tyrimo dalyviai, kurie sutiko dalyvauti tyrime, skiriasi nuo tų, kurie atsisakė. Antra, kadangi nebuvo vertintas tyrimo dalyvių depresiškumas ir patiriamas nerimas prieš patenkant į pataisos įstaigą, neaišku ar gauti rezultatai atspindi įkalinimo poveikį emocinei būsenai, ar tiesiog jų įprastinę būseną (t.y., gali būti, jog kai kurie tyrimo dalyviai jautė panašaus lygio ar net stipresnį nerimą ir prieš patekdami į pataisos įstaigą). Trečia, sudaryti modeliai paaiškino tik gana nedidelę dalį adaptacijos kintamųjų sklaidos, kas rodo, jog šiuo atveju egzistuoja kiti, svarbesni adaptaciją prognozuojantys veiksniai, kurie šiame tyrime nebuvo vertinti. Galiausiai, kaip ir ne kartą pabrėžta, nėra vieningo sutarimo dėl to, kas geriausiai atspindi adaptaciją pataisos įstaigoje, todėl pasirinkti rodikliai (pataisos įstaigoje patiriamos problemos, depresiškumas ir nerimas) nebūtinai yra tinkamai atspindintys adaptaciją. Tačiau vargu ar iš viso įmanoma sukurti vieną adaptacijos pataisos įstaigoje apibrėžimą, kuris ir būtų pakankamai platus, ir visus jo komponentus būtų galima išmatuoti. Telieta tirti šį reiškinį naudojant įvairius adaptacijos rodiklius (tiek psichologinius, tiek elgesinius ir t.t.), o į tokio pobūdžio tyrimus besigilinančiam tyrėjui ar praktikui – lyg iš mažyčių dėlionės detalių stengtis sudėlioti bendrą, didelį paveikslą.

IŠVADOS

1. Dauguma tyrimo dalyvių adaptacijos pataisos įstaigoje rodiklių nesisiejo su laisvės atėmimo bausmės trukme, pataisos įstaigoje praleistu laiku ir iki išėjimo iš pataisos įstaigos likusiu laiku. Tačiau nepasitenkinimas administracija siejosi su laisvės atėmimo bausmės trukme – ilgesnes bausmes gavę tyrimo dalyviai yra labiau nepatenkinti administracija.

2. Blogesnė adaptacija pataisos įstaigoje siejosi su piktnaudžiavimu alkoholiu, narkotikų vartojimu, darbo neturėjimu prieš patenkant į pataisos įstaigą, ankstesne įkalinimo patirtim, buvimu nepilnamečiu pirmo teistumo metu, nutrūkusiais ryšiais su draugais arba partnere, žemesniu išsilavinimu ir stipriau išreikštomis kriminalinėmis nuostatomis. Adaptacija pataisos įstaigoje nesisiejo su tyrimo dalyvių amžiumi ir ankstesniu teistumu.

3. Adaptaciją pataisos įstaigoje geriausiai prognozuoja kriminalinės nuostatos ir ryšių su partnere arba draugais palaikymas esant pataisos įstaigoje.

LITERATŪRA

- Acevedo, K. C., & Bakken, T. (2003). Women adjusting to prison: disciplinary behavior and the characteristics of adjustment. *Journal Of Health & Social Policy, 17*(4), 37–60. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cmedm&AN=17824590&site=ehost-live>
- Agnew, R. (2001). Building on the foundation of general strain theory: Specifying the types of strain most likely to lead to crime and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 38*(4), 319–361. doi:10.1177/0022427801038004001
- Barrett, D., & Katsiyannis, A. (2016). Juvenile Offending and Crime in Early Adulthood: A Large Sample Analysis. *Journal of Child & Family Studies, 25*(4), 1086–1097. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0304-6>
- Bartholomew, N. R., Morgan, R. D., Mitchell, S. M., & Van Horn, S. A. (2018). Criminal thinking, psychiatric symptoms, and recovery attitudes among community mental health patients: An examination of program placement. *Criminal Justice and Behavior, 45*(2), 195–213. <https://doi.org/10.1177/0093854817734007>
- Beck, A. T., Brown, G., Epstein, N., & Steer, R. A. (1988). An Inventory for Measuring Clinical Anxiety: Psychometric Properties. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 56*(6), 893–97. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=EJ388399&site=ehost-live>
- Beck, A. T., Steer, R. A., & Brown, G. K. (1996). *Manual for the Beck Depression Inventory-II*. San Antonio, TX: Psychological Corporation.
- Beck, A. J. (2014). *PREA data collection activities, 2014*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics. Paimta iš <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/pdca18.pdf>
- Blekesaune, M. (2018). Is Cohabitation As Good As Marriage for People’s Subjective Well-Being? Longitudinal Evidence on Happiness and Life Satisfaction in the British Household Panel Survey. *Journal of Happiness Studies, 19*(2), 505–520. <https://doi.org/10.1007/s10902-016-9834-x>
- Blevins, K. R., Listwan, S. J., Cullen, F. T., & Jonson, C. L. (2010). A General Strain Theory of Prison Violence and Misconduct: An Integrated Model of Inmate Behavior. *Journal Of Contemporary Criminal Justice, 26*(2), 148-166. doi:10.1177/1043986209359369
- Boeglin, J., & Shapiro, Z. (2017). A Theory of Differential Punishment. *Vanderbilt Law Review, 70*(5), 1499-1559. doi: 10.2139/2910719

- Brooker, C., Sirdifield, C., & Gojkovic, D. (2007). *Mental health services and prisoners: An updated review*. Paimta iš <http://eprints.lincoln.ac.uk/2523/>
- Buckner, J. D., Keough, M. E., & Schmidt, N. B. (2007). Problematic alcohol and cannabis use among young adults: The roles of depression and discomfort and distress tolerance. *Addictive Behaviors, 32*(9), 1957–1963. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2006.12.019>
- Carbonell, J. L., Megargee, E. I., & Moorhead, K. M. (1984). Predicting Prison Adjustment With Structured Personality Inventories. *Journal of Consulting & Clinical Psychology, 52*(2), 280–294. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&AN=SM093517&site=ehost-live>
- Chen, G., & Gueta, K. (2017). Lifetime history of suicidal ideation and attempts among incarcerated women in israel. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 9*(5), 596–604. doi:10.1037/tra0000277
- Clemmer, D. (1950). Observations on Imprisonment as a Source of Criminality. *Journal of Criminal Law & Criminology (08852731), 41*(3), 311–319. doi:10.2307/1138066
- Cook, N. (2018). *Making the Best of it: Measuring Prison Adjustment of Life-Sentenced Women*. (Master thesis). Murfreesboro: Middle Tennessee State University. Paimta iš https://jewlscholar.mtsu.edu/bitstream/handle/mtsu/5700/Cook_mtsu_0170N_10986.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Cooper, M. L., Frone, M. R., Russell, M., & Mudar, P. (1995). Drinking to regulate positive and negative emotions: A motivational model of alcohol use. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*(5), 990–1005. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.5.990>
- Čepas, A., Dobryninas, A. ir Valickas, G. (2013). Nužudymai Lietuvoje: teisiniai, sociologiniai ir psichologiniai aspektai. *Teisės problemos, 1*(79), 5-42.
- Dear, G. E., Thomson, D. M., Hall, G. J., & Howells, K. (2001). Non-Fatal Self-Harm in Western Australian Prisons: Who, Where, When and Why. *Australian & New Zealand Journal of Criminology (Australian Academic Press), 34*(1), 47–66. doi:10.1177/000486580103400104
- Dhami, M. K., Ayton, P., & Loewenstein, G. (2007). Adaptation to imprisonment: Indigenous or imported? *Criminal Justice and Behavior, 34*(8), 1085–1100. doi:10.1177/0093854807302002
- Dirkzwager, A., & Nieuwbeerta, P. (2018). Mental health symptoms during imprisonment: a longitudinal study. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 138*, 300-311. doi: 10.1111/acps.12940

- Dooley, D. (2003). Unemployment, Underemployment, and Mental Health: Conceptualizing Employment Status as a Continuum. *American Journal of Community Psychology*, 32(1–2), 9–20. <https://doi.org/10.1023/A:1025634504740>
- Dünkel, F. ir Sakalauskas G. (2017). Įkalinimo praktikos Europos šalyse palyginimas. Iš G. Sakalauskas (Sud.), *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*, (p. 91-116). Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
- Dye, M. H. (2010). Deprivation, importation, and prison suicide: Combined effects of institutional conditions and inmate composition. *Journal of Criminal Justice*, 38(4), 796–806. doi:10.1016/j.jcrimjus.2010.05.007
- Dye, M. H., & Aday, R. H. (2013). “I just wanted to die”: Preprison and current suicide ideation among women serving life sentences. *Criminal Justice and Behavior*, 40(8), 832–849. doi:10.1177/0093854813476266
- Edwards, W. T., & Potter, R. H. (2004). Psychological Distress, Prisoner Characteristics, and System Experience in a Prison Population. *Journal of Correctional Health Care*, 10(2), 129–149. doi:10.1177/107834580301000202
- Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2006). *Dėl Europos kalėjimų taisyklių* (2006 m. sausio 11 d. Nr. R). Paimta iš <https://rm.coe.int/16804d22f9>
- Favril, L., Wittouck, C., Audenaert, K., & Vander Laenen, F. (2019). A 17-year national study of prison suicides in Belgium. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 40(1), 42–53. doi:10.1027/0227-5910/a000531
- Fazel, S., Benning, R., & Danesh, J. (2005). Suicides in male prisoners in England and Wales, 1978-2003. *Lancet*, 366(9493), 1301–1302. doi:10.1016/S0140-6736(05)67325-4
- Fazel, S., Bains, P., & Doll, H. (2006). Substance abuse and dependence in prisoners: a systematic review. *Addiction*, 101(2), 181–191. doi:10.1111/j.1360-0443.2006.01316.x
- Fazel, S., & Benning, R. (2009). Suicides in female prisoners in England and Wales, 1978-2004. *The British Journal of Psychiatry*, 194(2), 183–184. doi:10.1192/bjp.bp.107.046490
- Fedock, G. L. (2017). Women's Psychological Adjustment to Prison: A Review for Future Social Work Directions. *Social Work Research*, 41(1), 31-42. doi:10.1093/swr/svw031
- Ginneken, E. F. J. C. (2015). Doing Well or Just Doing Time? A Qualitative Study of Patterns of Psychological Adjustment in Prison. *Howard Journal of Criminal Justice*, 54(4), 352–370. <https://doi.org/10.1111/hojo.12137>

- Gonçalves, L. C., Endrass, J., Rossegger, A., & Dirkzwager, A. J. E. (2016). A longitudinal study of mental health symptoms in young prisoners: exploring the influence of personal factors and the correctional climate. *BMC Psychiatry, 16*, 1–11. <https://doi.org/10.1186/s12888-016-0803-z>
- Goomany, A., & Dickinson, T. (2015). The influence of prison climate on the mental health of adult prisoners: a literature review. *Journal of Psychiatric & Mental Health Nursing (John Wiley & Sons, Inc.)*, 22(6), 413–422. <https://doi.org/10.1111/jpm.12231>
- Gross, N. R., & Morgan, R. D. (2013). Understanding Persons With Mental Illness Who Are and Are Not Criminal Justice Involved: A Comparison of Criminal Thinking and Psychiatric Symptoms. *Law & Human Behavior (American Psychological Association)*, 37(3), 175–186. <https://doi.org/10.1037/lhb0000013>
- Haney, C. (2002). *The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Postprison Adjustment*. Washington: U.S. Department of Health and Human Services.
- Hanson, R. W., Moss, C. S., Hosford, R. E., & Johnson, M. E. (1983). Predicting inmate penitentiary adjustment: An assessment of four classificatory methods. *Criminal Justice and Behavior, 10*(3), 293–309. <https://doi.org/10.1177/0093854883010003006>
- Holland, T. R., Holt, N., & Sage Publications, I. (1980). Correctional Classification and the Prediction of Institutional Adjustment. *Criminal Justice & Behavior, 7*(1), 51–60. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&AN=SM066888&site=ehost-live>
- Huey, M. P. (2008). *Deprivation, Importation, and Prison Suicide: the Combined Effect of Institutional Conditions and Inmate Composition*. (Daktaro disertacija). Athens: The University of Georgia. Paimta iš https://getd.libs.uga.edu/pdfs/huey_meredith_200808_phd.pdf
- Irwin, J., & Cressey, D. R. (1962). Thieves, convicts and the Inmate Culture. *Social Problems, 10*(2), 142-155. <https://doi.org/10.2307/799047>
- James, D. J. & Glaze, L. E. (2006). *Mental health problems of prison and jail inmates*. Bureau of Justice Statistics special report.
- Jiang, S., & Winfree, L. T., Jr. (2006). Social Support, Gender, and Inmate Adjustment to Prison Life: Insights From a National Sample. *The Prison Journal, 86*(1), 32–55. <https://doi.org/10.1177/0032885505283876>
- Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (2004). Tipinė naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programa (2004 m. birželio 1 d. Nr. 87-3192). Paimta iš <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.234296?jfwid=-je7i1szj2>

- Klimukienė, V., Laurinavičius, A., Laurinaitytė, I., Ustinavičiūtė, L., & Baltrūnas, M. (2018). Examination of Convergent Validity of Start: Av Ratings among Male Juveniles on Probation. *International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach / Tarptautinis Psichologijos Zurnalas: Biopsichosocialinis Poziuris*, 22, 31–54. <https://doi.org/10.7220/2345-024X.22.2>
- Kovács, Z., Kun, B., Griffiths, M. D., & Demetrovics, Z. (2019). A longitudinal study of adaption to prison after initial incarceration. *Psychiatry Research*, 273, 240–246. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2019.01.023>
- Kuanliang, A., Sorensen, J. R., & Cunningham, M. D. (2008). Juvenile inmates in an adult prison system: Rates of disciplinary misconduct and violence. *Criminal Justice and Behavior*, 35(9), 1186–1201. <https://doi.org/10.1177/0093854808322744>
- Lietuvos Respublikos Seimas (2000). *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas* (2000 spalio 25 d. Nr. 89-2741). Paimta iš <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr>
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija (2003). *Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės* (2003 m. rugpjūčio 1 d. Nr. 76-3498). Paimta iš <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.216039/IXwzVhAjla>
- Light, S. C. (1990). Measurement error in official statistics: Prison rule infraction data. *Federal Probation*, 54(4), 63. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=f5h&AN=9608140112&site=ehost-live>
- Loper, A. B. (2002). Adjustment to Prison of Women Convicted of Possession, Trafficking, and Nondrug Offenses. *Journal Of Drug Issues*, 32(4), 1033-1050.
- Loper, A. B., Carlson, L. W., Levitt, L., & Scheffel, K. (2009). Parenting stress, alliance, child contact, and adjustment of imprisoned mothers and fathers. *Journal of Offender Rehabilitation*, 48(6), 483–503. <https://doi.org/10.1080/10509670903081300>
- MacDonald, M. (2018). Overcrowding and its impact on prison conditions and health. *International Journal of Prisoner Health*, 14(2), 65–68. <https://doi.org/10.1108/IJPH-04-2018-0014>
- MacKenzie, D. L., & Goodstein, L. (1985). Long-Term Incarceration Impacts and Characteristics of Long-Term Offenders - An Empirical Analysis. *Criminal Justice & Behavior*, 12(4), 395-414.
- Mills, J. F., Kroner, D. G., & Forth, A. E. (2002). Measures of Criminal Attitudes and Associates (MCAA): development, factor structure, reliability, and validity. *Assessment*, 9(3), 240–253. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cmedm&AN=12216781&site=ehost-live>

- Morash, M., Jeong, S., Bohmert, M. N., & Bush, D. R. (2012). Men's vulnerability to prisoner-on-prisoner sexual violence: A state correctional system case study. *The Prison Journal*, 92(2), 290–311. <https://doi.org/10.1177/0032885512439185>
- Nikartas, S., Mališauskaitė-Simanaitienė, S. ir Sakalauskas, G. (2008). Įkalinimo įstaigų privatizavimas: užsienio šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje. *Teisės problemos*, 3 (61), 51-82.
- O'Sullivan, D. J., O'Sullivan, M. E., O'Connell, B. D., O'Reilly, K., & Sarma, K. M. (2018). Attributional style and depressive symptoms in a male prison sample. *PLoS ONE*, 13(2). Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psych&AN=2018-15944-001&site=ehost-live>
- Panton, J. H. (1979). Longitudinal Post-Validation of the MMPI Escape (Ec) and Prison Adjustment (Ap) Scales. *Journal of Clinical Psychology*, 35(1), 101–103. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(197901\)35:1<101::AID-JCLP2270350113>3.0.CO;2-Z](https://doi.org/10.1002/1097-4679(197901)35:1<101::AID-JCLP2270350113>3.0.CO;2-Z)
- Parkes, T., MacAskill, S., Brooks, O., Jepson, R., Atherton, I., Doi, L., ... Eadie, D. (2011). *Prison health needs assessment for alcohol problems*. Edinburgh, NHS Health Scotland.
- Paterline, B. A., & Orr, D. (2015). Adaptation to Prison and Inmate Self-Concept. *Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 4(2), 70-79, DOI: 10.15640/jpbs.v4n2a6
- Perreault, M., Touré, E., Perreault, N., & Caron, J. (2017). Employment Status and Mental Health: Mediating Roles of Social Support and Coping Strategies. *Psychiatric Quarterly*, 88(3), 501–514. <https://doi.org/10.1007/s11126-016-9460-0>
- Pitts, J. M. A., Griffin III, O. H., & Johnson, W. W. (2014). Contemporary prison overcrowding: short-term fixes to a perpetual problem. *Contemporary Justice Review*, 17(1), 124–139. <https://doi.org/10.1080/10282580.2014.883844>
- Porporino, F. J., & Zamble, E. (1984). Coping with imprisonment. *Canadian Journal of Criminology*, 26(4), 403–421. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psych&AN=1986-02155-001&site=ehost-live>
- Prins, S. J. (2014). The prevalence of mental illnesses in U.S. state prisons: A systematic review. *Psychiatric Services*, 65(7), 862-872. doi:10.1176/appi.ps.201300166.
- Reisig, M. D., & Lee, Y. H. (2000). Prisonization in the Republic of Korea. *Journal of Criminal Justice*, 28(1), 23–31. [https://doi.org/10.1016/S0047-2352\(99\)00029-X](https://doi.org/10.1016/S0047-2352(99)00029-X)

- Sakalauskas, G. (2015). Kalinimo sąlygų ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2(88), 5-53.
- Schmid, T. J., & Jones, R. S. (1991). Suspended identity: Identity transformation in a maximum security prison. *Symbolic Interaction*, 14(4), 415–432. <https://doi.org/10.1525/si.1991.14.4.415>
- Schnittker, J., & Massoglia, M. (2015). A Sociocognitive Approach to Studying the Effects of Incarceration. *Wisconsin Law Review*, 2015(2), 349–374. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=102906279&site=ehost-live>
- Shrestha, G., Yadav, D. K., Sapkota, N., Baral, D., Yadav, B. K., Chakravartty, A., & Pokharel, P. K. (2017). Depression among inmates in a regional prison of eastern Nepal: a cross-sectional study. *BMC Psychiatry*, 17, 1–9. <https://doi.org/10.1186/s12888-017-1514-9>
- Simanaitytė, E. (2016). Bausmės vykdymo atidėjimas ir aktualios jo taikymo problemos. *Teisė*, 98, 200-213. 10.15388/Teise.2016.98.9977
- Simourd, D. J. (1997). The Criminal Sentiments Scale-Modified and Pride in Delinquency scale: Psychometric properties and construct validity of two measures of criminal attitudes. *Criminal Justice and Behavior*, 24(1), 52–70. <https://doi.org/10.1177/0093854897024001004>
- Souza, K. A., & Dhimi, M. K. (2010). First-time and recurrent inmates' experiences of imprisonment. *Criminal Justice and Behavior*, 37(12), 1330–1342. <https://doi.org/10.1177/0093854810379969>
- Stefanovska, V. (2018). Surveillance and Control over Incapacitation, Deterrence and Rehabilitation Effects of the Punishment. *Balkan Social Science Review*, 11(11), 23–38. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=130641460&site=ehost-live>
- Subramanian, S., & Vinothkumar, M. (2011). Hardiness and Adjustment as Predictors of Psychological Well-Being and Distress of Military School Students. *Amity Journal of Applied Psychology*, 2(1), 11–17. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=83755701&site=ehost-live>
- Sykes, G. M. (1958). *Society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tasca, M., Griffin, M. L., & Rodriguez, N. (2010). The effect of importation and deprivation factors on violent misconduct: An examination of Black and Latino youth in prison. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 8(3), 234–249. <https://doi.org/10.1177/1541204010366619>

- Theobald, D., & Farrington, D. P. (2011). Why do the crime-reducing effects of marriage vary with age? *British Journal of Criminology*, *51*(1), 136–158. <https://doi.org/10.1093/bjc/azq060>
- Tomar, S. (2013). The Psychological effects of Incarceration on inmates: Can we Promote Positive Emotion in inmates. *Delhi Psychiatry Journal*, *16*(1), 66-72.
- Trifilletti, L. C. (2013). *An examination of the institutional adjustment of sexual offenders* (Doctoral dissertation). Oregon: Pacific university. Paimta iš: <http://commons.pacificu.edu/spp/431>
- Turliuc, M. N., Gavriluță, C., & Parteni, C. (2012). Behind the Bars: Psychological Effects of Prison Experience. *Social Work Review / Revista de Asistentă Socială*, *11*(3), 55–66. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&AN=82981001&site=ehost-live>
- Van Tongeren, D. R., & Klebe, K. J. (2010). Reconceptualizing Prison Adjustment: A Multidimensional Approach Exploring Female Offenders' Adjustment to Prison Life. *Prison Journal*, *90*(1), 48-68. doi:10.1177/0032885509357547
- Van Voorhis, P. (1994). Measuring Prison Disciplinary Problems: a Multiple Indicators Approach to Understanding Prison Adjustment. *Justice Quarterly*, *11*(4), 679-709. <https://doi.org/10.1080/07418829400092481>
- Vasile, A. S., Ciucurel, M. M., & Ciucă, S. (2010). Study of the variables associated with correctional adjustment in adolescent. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, *5*, 1409-1413. doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.297
- Walker, J., Illingworth, C., Canning, A., Garner, E., Woolley, J., Taylor, P., & Amos, T. (2014). Changes in mental state associated with prison environments: a systematic review. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, *129*(6), 427–436. <https://doi.org/10.1111/acps.12221>
- Walmsley, R. (2011). *World prison population list* (11th ed.). London: Institute for Criminal Policy Research.
- Walters, G. D., & Crawford, G. (2013). In and out of prison: Do importation factors predict all forms of misconduct or just the more serious ones?. *Journal Of Criminal Justice*, *41*(6), 407-413. doi:10.1016/j.jcrimjus.2013.08.001
- Warren, J. I., Hurt, S., Loper, A. B., & Chauhan, P. (2004). Exploring prison adjustment among female inmates: Issues of measurement and prediction. *Criminal Justice and Behavior*, *31*(5), 624–645. <https://doi.org/10.1177/0093854804267096>

- Williams, K., Papadopoulou, V., & Booth, N. (2012). *Prisoners' childhood and family backgrounds: Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) longitudinal cohort study of prisoners*, Ministry of Justice Research Series 4/12, Ministry of Justice Analytical Services.
- Windzio, M. (2006). Is there a deterrent effect of pains of imprisonment? *Punishment & Society*, 8(3), 341-362. <https://doi.org/10.1177/1462474506064701>
- Witte, T. D., Di Placido, C., Gu, D., & Wong, S. C. P. (2006). An investigation of the validity and reliability of the Criminal Sentiments Scale in a sample of treated sex offenders. *Sexual Abuse: A Journal Of Research And Treatment*, 18(3), 249–258. Paimta is <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cmedm&AN=16988891&site=ehost-live>
- Wolff, N., Shi, J., & Siegel, J. (2009). Understanding Physical Victimization Inside Prisons: Factors that Predict Risk. *JQ: Justice Quarterly*, 26(3), 445–475. <https://doi.org/10.1080/07418820802427858>
- Wooldredge, J. (1999). Inmate experiences and psychological well-being. *Criminal Justice and Behavior*, 26, 235-250.
- Wright, K. N. (1988). The relationship of risk, needs, and personality classification systems and prison adjustment. *Criminal Justice and Behavior*, 15(4), 454–471. <https://doi.org/10.1177/0093854888015004003>
- Wright, K. N. (1991). A Study on Individual, Environmental, and Interactional Effects in Explaining Adjustment to Prison. *Justice Quarterly*, 8(2), 217-242. doi: 10.1080/07418829100091011
- Zamble, E., & Porporino, F. J. (1988). *Coping, Behavior, and Adaptation in Prison Inmates*. New York: Springer-Verlag.

Priedai.

1 priedas. Svarbiausios problemos, su kuriomis susiduriama pataisos įstaigoje (pateikta nuo dažniausiai iki rečiausiai įvardijamos)

14 lentelė. Dažniausiai įvardijamos problemos iš Kalėjimo problemų skalės

Teiginys	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Ilgiuosi artimųjų	315	3,02	1,42
Jaučiuosi bjauriai dėl to, kad įvykdžiau nusikaltimą ir susigadinau sau gyvenimą	319	2,55	1,49
Jaučiuosi kaltas dėl padaryto nusikaltimo	319	2,48	1,47
Pasiilgstu tokių mažų malonumų, kaip mėgstamas maistas, nuosavi drabužiai	323	2,26	1,59
Norėčiau, kad laikas greičiau eitų	323	2,24	1,62
Nežinau, ar galiu tikėtis laikino išleidimo, lygtinio paleidimo ir pan.	319	2,21	1,55
Jaučiuosi atitrūkęs nuo išorinio pasaulio	313	2,12	1,58
Pykstu ant savęs	319	1,92	1,55
Norėčiau daugiau privatumo ir ramybės	324	1,81	1,58
Jaučiuosi neteisingai nubaustas	314	1,79	1,65
Ilgiuosi savo ankstesnio gyvenimo	316	1,78	1,68
Pataisos įstaigoje siūlomos programos nesuteikia reikiamos pagalbos	318	1,69	1,64
Jaučiu, kad mano gyvenimas praėjo veltui	318	1,68	1,55
Administracijai nerūpi kaip aš jaučiuosi	319	1,67	1,64
Man trūksta bendravimo ir pramogų	317	1,56	1,57
Jaučiuosi seksualiai nepatenkintas	314	1,44	1,61
Administracija neišklauso mano skundų	318	1,25	1,59
Administracija siekia pabloginti mano padėtį	323	1,23	1,51
Jaučiu nuobodulį, turiu daug laisvo laiko	318	1,22	1,37
Nerimauju, kaip reikės gyventi, kai išėsiu iš pataisos įstaigos	319	1,15	1,44
Nesijaučiu savo gyvenimo šeiminingas	318	1,11	1,44
Bijau prarasti savikontrolę	316	1,09	1,45
Nerimauju, kad pernelyg įprasiu gyventi pataisos įstaigoje	323	1,06	1,49

Nežinau taisyklių arba taisyklės keičiamos	320	1,04	1,31
Man nurodinėja, ką turiu daryti	317	1,03	1,40
Kiti nuteistieji man sukelia nepasitenkinimą ar susierzinimą	322	1,01	1,29
Neturiu galimybės priimti sprendimų dėl savo gyvenimo	321	0,99	1,34
Nesijaučiu fiziškai saugus	317	0,94	1,33
Bijau išprotėti	323	0,94	1,43
Prarandu pasitikėjimą savimi	325	0,83	1,27
Jaučiu sau gailestį	319	0,82	1,22
Bijau, kad vėl galiu sugrįžti į pataisos įstaigą	321	0,80	1,25
Jaučiu apatiją, neturiu motyvacijos	322	0,79	1,19
Neturiu tikslų ir svajonių	321	0,75	1,24
Nepritampu prie kitų nuteistųjų, neturiu su jais nieko bendro	320	0,73	1,10
Negaliu išvengti nemalonumų pataisos įstaigoje	318	0,70	1,13
Neturiu artimų draugų	320	0,62	1,16
Šeima mane pamiršo	320	0,54	1,15
Jaučiuosi beviltiškai	316	0,53	1,04
Pykstu ant pasaulio	322	0,44	0,94

2 priedas. Kalėjimo problemų skalės faktoringė analizė

15 lentelė. Kalėjimo problemų skalės faktoriai

Faktoriaus pavadinimas	Teiginys	Faktorių svoriai
Psichologinis diskomfortas	Bijau prarasti savikontrolę	0,61
	Bijau išprotėti	0,61
	Jaučiuosi beviltiškai	0,60
	Pykstu ant pasaulio	0,60
	Prarandu pasitikėjimą savimi	0,58
	Nerimauju, kad pernelyg įprasiu gyventi pataisos įstaigoje	0,57
	Bijau, kad vėl galiu sugrįžti į pataisos įstaigą	0,55
	Jaučiu sau gailestį	0,49
	Nesijaučiu fiziškai saugus	0,44
Deprivacijos	Ilgiuosi savo ankstesnio gyvenimo	0,64
	Man trūksta bendravimo ir pramogų	0,62
	Jaučiuosi atitrūkęs nuo išorinio pasaulio	0,57
	Jaučiuosi seksualiai nepatenkintas	0,55
	Pasiilgstu tokių mažų malonumų, kaip mėgstamas maistas, nuosavi drabužiai	0,51
	Jaučiu nuobodulį, turiu daug laisvo laiko	0,46
	Norėčiau, kad laikas greičiau eitų	0,45
	Ilgiuosi artimųjų	0,42
Nepasitenkinimas administracija	Administracija siekia pabloginti mano padėtį	0,77
	Administracijai nerūpi kaip aš jaučiuosi	0,72
	Administracija neišklauso mano skundų	0,72
	Pataisos įstaigoje siūlomos programos nesuteikia reikiamos pagalbos	0,54

Aplinkos kontrolės trūkumas	Nepritampu prie kitų nuteistųjų, neturiu su jais nieko bendro	0,70
	Man nurodinėja, ką turiu daryti	0,68
	Kiti nuteistieji man sukelia nepasitenkinimą ar susierzinimą	0,68
	Negaliu išvengti nemalonumų pataisos įstaigoje	0,52
	Nesijaučiu savo gyvenimo šeimininkas	0,45
Susirūpinimas dėl ateities	Nerimauju, kaip reikės gyventi, kai išėsiu iš pataisos įstaigos	0,67
	Neturiu tikslų ir svajonių	0,66
	Šeima mane pamiršo	0,56
	Neturiu galimybės priimti sprendimų dėl savo gyvenimo	0,53
	Jaučiu, kad mano gyvenimas praėjo veltui	0,43
	Jaučiu apatiją, neturiu motyvacijos	0,42
Kaltė	Jaučiuosi kaltas dėl padaryto nusikaltimo	0,80
	Jaučiuosi bjauriai dėl to, kad įvykdžiau nusikaltimą ir susigadinau sau gyvenimą	0,79
	Pykstu ant savęs	0,62

3 priedas. Skirtingomis importacinėmis savybėmis pasižyminčių tyrimo dalyvių palyginimas

16 lentelė. Psichologinio diskomforto faktorius

Importacinės savybės	1 grupė	2 grupė	Z	p
	Vid. rangas	Vid. rangas		
Ankstesni teistumai (1 = teistas, 2 = neteistas)	166,77	149,59	-1,30	0,193
Amžius pirmo teistumo metu (1 = nepilnametis, 2 = pilnametis)	177,42	146,61	-2,89	0,004
Ankstesnė įkalinimo patirtis (1 = turi, 2 = neturi)	165,24	160,72	-0,44	0,662
Piktnaudžiavimas alkoholiu (1 = piktnaudžiavo, 2 = nepiktnaudžiavo)	169,72	142,14	-2,53	0,011
Narkotikų vartojimas (1 = vartojo, 2 = nevirtavo)	176,88	145,54	-3,04	0,002
Darbo turėjimas (1 = neturėjo, 2 = turėjo)	181,48	153,51	-2,41	0,016
Bendravimas su draugais (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	189,00	144,73	-4,15	<0,001
Bendravimas su partnere (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	192,96	144,02	-4,55	<0,001
Išsilavinimas (1 = žemesnis, 2 = vidurinis arba aukštesnis)	180,50	153,46	-2,44	0,015

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

17 lentelė. Deprivacijų faktorius

Importacinės savybės	1 grupė	2 grupė	Z	p
	Vid. rangas	Vid. rangas		
Ankstesni teistumai (1 = teistas, 2 = neteistas)	165,08	156,79	-0,62	0,533
Amžius pirmo teistumo metu (1 = nepilnametis, 2 = pilnametis)	173,53	148,73	-2,32	0,021
Ankstesnė įkalinimo patirtis (1 = turi, 2 = neturi)	158,61	167,47	-0,85	0,395
Piktnaudžiavimas alkoholiu (1 = piktnaudžiavo, 2 = nepiktnaudžiavo)	164,90	151,74	-1,20	0,230
Narkotikų vartojimas (1 = vartojo, 2 = nevirtavo)	168,55	154,18	-1,39	0,166
Darbo turėjimas (1 = neturėjo, 2 = turėjo)	170,25	157,61	-1,08	0,280
Bendravimas su draugais (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	168,06	156,90	-1,04	0,298
Bendravimas su partnere (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	181,20	150,55	-2,83	0,005
Išsilavinimas (1 = žemesnis, 2 = vidurinis arba aukštesnis)	175,49	155,77	-1,77	0,078

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

18 lentelė. Nepasitenkinimo administracija faktoriai

Importacinės savybės	1 grupė	2 grupė	Z	p
	Vid. rangas	Vid. rangas		
Ankstesni teistumai (1 = teistas, 2 = neteistas)	164,35	159,86	-0,34	0,733
Amžius pirmo teistumo metu (1 = nepilnametis, 2 = pilnametis)	167,62	151,97	-1,47	0,141
Ankstesnė įkalinimo patirtis (1 = turi, 2 = neturi)	168,05	157,85	-0,99	0,323
Piktnaudžiavimas alkoholiu (1 = piktnaudžiavo, 2 = nepiktnaudžiavo)	160,70	160,11	-0,05	0,957
Narkotikų vartojimas (1 = vartojo, 2 = nevartojo)	169,55	153,15	-1,60	0,110
Darbo turėjimas (1 = neturėjo, 2 = turėjo)	185,96	151,87	-2,94	0,003
Bendravimas su draugais (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	167,24	157,37	-0,93	0,354
Bendravimas su partnere (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	182,07	150,07	-2,99	0,003
Išsilavinimas (1 = žemesnis, 2 = vidurinis arba aukštesnis)	162,00	162,00	<0,01	0,999

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

19 lentelė. Aplinkos kontrolės trūkumo faktorius

Importacinės savybės	1 grupė	2 grupė	Z	p
	Vid. rangas	Vid. rangas		
Ankstesni teistumai (1 = teistas, 2 = neteistas)	167,25	147,53	-1,50	0,134
Amžius pirmo teistumo metu (1 = nepilnametis, 2 = pilnametis)	173,99	148,49	-2,40	0,016
Ankstesnė įkalinimo patirtis (1 = turi, 2 = neturi)	166,45	159,49	-0,67	0,500
Piktnaudžiavimas alkoholiu (1 = piktnaudžiavo, 2 = nepiktnaudžiavo)	166,73	144,60	-1,72	0,086
Narkotikų vartojimas (1 = vartojo, 2 = nevartojo)	171,95	150,65	-2,07	0,038
Darbo turėjimas (1 = neturėjo, 2 = turėjo)	179,80	154,12	-2,22	0,027
Bendravimas su draugais (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	178,00	151,12	-2,53	0,012
Bendravimas su partnere (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	181,27	150,52	-2,87	0,004
Išsilavinimas (1 = žemesnis, 2 = vidurinis arba aukštesnis)	168,23	159,13	-0,82	0,411

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

20 lentelė. Susirūpinimo dėl ateities faktoriai

Importacinės savybės	1 grupė	2 grupė	Z	p
	Vid. rangas	Vid. rangas		
Ankstesni teistumai (1 = teistas, 2 = neteistas)	168,24	143,30	-1,88	0,060
Amžius pirmo teistumo metu (1 = nepilnametis, 2 = pilnametis)	177,77	146,54	-2,94	0,003
Ankstesnė įkalinimo patirtis (1 = turi, 2 = neturi)	175,44	150,33	-2,42	0,016
Piktnaudžiavimas alkoholiu (1 = piktnaudžiavo, 2 = nepiktnaudžiavo)	168,49	144,60	-2,19	0,029
Narkotikų vartojimas (1 = vartojo, 2 = nevartojo)	171,27	151,36	-2,07	0,038
Darbo turėjimas (1 = neturėjo, 2 = turėjo)	196,43	142,09	-5,04	<0,001
Bendravimas su draugais (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	184,62	147,27	-2,53	0,012
Bendravimas su partnere (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	196,43	142,09	-5,04	<0,001
Išsilavinimas (1 = žemesnis, 2 = vidurinis arba aukštesnis)	175,92	155,58	-1,83	0,068

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

21 lentelė. Kaltės faktoriai

Importacinės savybės	1 grupė	2 grupė	Z	p
	Vid. rangas	Vid. rangas		
Ankstesni teistumai (1 = teistas, 2 = neteistas)	164,97	157,24	-0,58	0,560
Amžius pirmo teistumo metu (1 = nepilnametis, 2 = pilnametis)	176,52	147,10	-2,76	0,006
Ankstesnė įkalinimo patirtis (1 = turi, 2 = neturi)	167,41	158,51	-0,86	0,391
Piktnaudžiavimas alkoholiu (1 = piktnaudžiavo, 2 = nepiktnaudžiavo)	164,22	153,10	-1,02	0,309
Narkotikų vartojimas (1 = vartojo, 2 = nevirtavo)	161,03	161,98	-0,09	0,927
Darbo turėjimas (1 = neturėjo, 2 = turėjo)	151,89	164,33	-1,07	0,285
Bendravimas su draugais (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	169,92	155,82	-1,32	0,188
Bendravimas su partnere (1 = nebendrauja, 2 = bendrauja)	161,73	161,37	-0,03	0,973
Išsilavinimas (1 = žemesnis, 2 = vidurinis arba aukštesnis)	177,99	154,62	-2,10	0,036

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

4 priedas. Importacinių savybių sąsajos su adaptacija

22 lentelė. Importacinių savybių sąsajos su Kalėjimo problemų skalės faktoriais

Faktoriaus pavadinimas	Amžius	Kriminalinės nuostatos
Psichologinis diskomfortas	-0,108	0,240**
Deprivacijos	-0,108	0,246**
Nepasitenkinimas administracija	-0,009	0,417**
Aplinkos kontrolės trūkumas	-0,004	0,152**
Susirūpinimas dėl ateities	0,022	0,231**
Kaltė	-0,049	0,022

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. ** $p < 0,01$.